

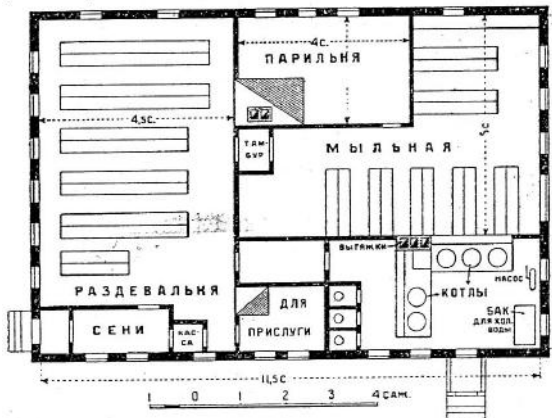
Лазня – приміщення, де паряться та миються.

Одна з найперших громадських Л. знаходилася по лівому березі р. Саксагань на вул. Старобанній (нині Чкалова). На великих копалень промисловці будували Л. для своїх робітників, де за певну плату обслуговували і працівників сусідніх рудн. У 1901 Л. було 13, у 1902–03 – 14, 1904 – 18, 1905 – 20, 1906 – 22, 1907 – 23, 1908 – 26, 1909 – 22, 1910 – 25, 1911 – 24, 1914 – 29.

На рудн. 7 Л. загал. пл. залів 1 348 кв. аршин.

1-а комунальна баня у *Кривому Розі* почала працювати з 1 жовт. 1924. Вода для неї бралася з криниці за допомогою помпи, а видалялася самотоком через фільтр. Пропускна спроможність при 8-годинному дні роботи становила 530 осіб. У 1924 Л. працювала зі збитком, т. як 4 тис. крб. було вкладено у ремонт. У 1925 Л. за 9 місяців роботи обслужила 18 417 відвідувачів, що дало 5 619 крб. прибутку. А витрати склали 3 687 крб. Безкоштовно пропущено 716 призовників.

У 1927 здійснено ремонт, на який витрачено 9,1 тис. крб. Собівартість обслуговування 1 відвідувача склали 29,6 коп. при тарифі 27 коп., тобто міська Л. була збитковою. Вона працювала 2 дні на тиждень. Відвідуваність за рік була меншою, ніж к-ть жителів, тобто не кожен протягом року там побував. Прибуток 1928 склав 5 098 крб. замість 7 200 крб., що були заплановані.

План міської лазні, 1932

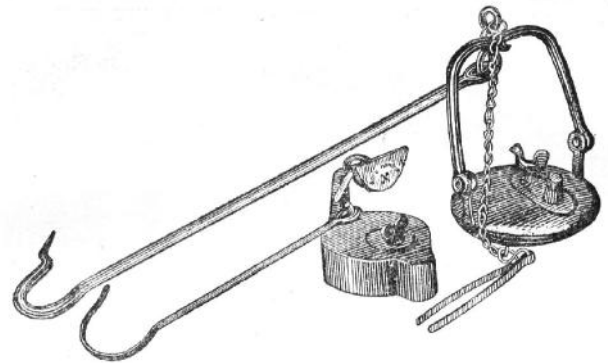
У 1929 комунальна Л. мала спроможність 489 осіб на день, що було явно недостатнім. Тому на поч. 1930 міськрада виділила 150 тис. крб. на буд-во нової Л., а згодом – ще 50 тис. крб. Для неї було виділено місце на розі суч. вул. Першотравневої і Грабовського, (Тепер там знаходиться Центрально-Міське відділення міліції).

У 1931 вирішено при Л. будувати ще й пральню, на що додатково було потрібно 125 тис. крб. Відтоді комплекс став називатися лазнепральним комбінатом. Через відсутність лісу та ін. матеріалів 73 тис. мешканців Кривого Рогу залишалися без Л. Щоб отримати необхідні матеріали місц. влада двічі зверталася до ЦК КП(б)У. Підрядчик – 2-а будконтора "Укрбудоб'єднання" – також затягувала терміни виконання робіт. Зведення з великими труднощами було завершено наприкінці 1932.

У 1933 на рудн. діяло 12 Л., а у Кривому Розі – 3. К-ть відвідувань Л. складало 1,3 млн. на рік. У черв. 1936 у Зеленому містечку ("*Криворіжсталь*") здано до експлуатації Л., яку визнано кращою у місті. У тому ж році закінчено буд-во прального комбінату при міській Л. пропускнуою спроможністю 79 кг сухої білизни на годину.

Міська Л. до самого початку війни не змогла налагодити нормальної роботи. До міськради постійно надходили скарги на обслуговування.

Дж.: ЦДАВОВУ, Ф. 1, Оп. 2, С. 3662, А. 86; Там само, Оп. 3, С. 1283, А. 45; Там само, Оп. 5, С. 537, А. 125; Там само, Оп. 7, С. 1153, А. 156; ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, С. 189, А. 4; Там само, С. 906, А. 86. Літ.: "Красный Горняк", 1927, 2 дек.; Малахов Г.М. и др. История горного дела в Криворожском бассейне. К., 1956, с. 91.

Шахтарська лампа для підземних робіт "Бог поміч" та "Петушок"

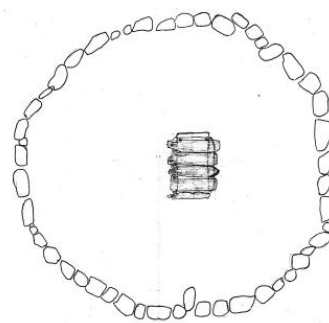
Лампи рудничні – переносні джерела світла, що застосовувалися під час підземних робіт з видобутку руди.

У кін. 19-го – на поч. 20-го для освітлення забою користувалися масляними Л. "Бог в поміч" і "Півник", в які заливались оливи. Їхньою особливістю було те, що вони давали дуже мало світла. З 1920-х почали використовувати т.зв. карбідні Л., в яких горів газ ацетилен, що утворювався у самій Л. за рахунок реакції води і карбиду. Ацетилен поступав у рожок і горів досить яскравим полум'ям. Вага таких Л. коливалася від 0,75 до 5 кг, час горіння – 6–14 год., сила світла – 12–14 св. У меншій з таких Л., що були пристосовані для носіння на голові, сила світла становила 4–6 св.

З 2-ї пол. 1930-х почали поступово переходити на лужні акумулятори. Паралельно із впровадженням акумуляторних Л. на шахтах розпочато освітлення електричними Л. від мережі.

Літ.: БСЭ, т. 34. М., 1938, с. 711–713.

Латівські кургани – поховальні споруди біля однойменного села в Широківському р-ні, досліджувалися у 1971. Під насипом 1-го виявлено 15 поховань: 2 неолітичних, 8 ямних, 1 катакомбне, 1 доби пізньої бронзи.

Кромлех навкруги основного поховання в кам'яному ящику, кін. 3 тис. до н. е.

З неолітичним похованням № 10, здійсненим у кам'яному ящику, пов'язано спорудження 8-кутного кромлеху, що досягав у поперечнику 10 м і був складений з необроблених брил ракушняку, покладених горизонтально на землю. Ямні поховання мали прямокутні камери, перекриті деревом. Камера №6 мала кам'яну обкладку по периметру ями. Більшість кістяків лежали скорчено на спині, були густо посипані вохрою. У захороненні доби пізньої бронзи знайдено слоїковидний ліпний горщик.

Курган 2 мав висоту 1,3 м. Досліджено 12 поховань: 5 ямних, 2 катакомбних, 1 доби пізньої бронзи, 2 невизначеного часу, 2 повністю зруйновані. Ямні могили безінвентарні, померлі лежали скорчено на спині. Катакомби овальні в плані, кістяки знаходились випростано на спині. Зафіксовано 2 орнаментованих горщика. У могилі доби пізньої бронзи знаходився слоїковидний горщик.

Літ.: Мельник А.А. Кто мы?.. Кривой Рог, 2003, с. 89.

Легенди – фольклорний і літ. жанр казкового, фантастичного характеру.

Значний масив нар. прози Криворіжжя складають Л. та

перекази. Їх гол. відмінність від казок – претензія на вірогідність сюжету. На відміну від переказів в основі Л. завжди лежить чудо і розповідають вони як про минуле та сьогодення, так і про майбутнє. Серед місц. Л. великий відсоток займають топонімічні (про походження назв населених пунктів, річок, урочищ). Також широко представлені зоологічні Л., що викладають історію про виникнення тварин або пояснюють особливості їх тіла, способу життя тощо.

Відома місц. Л. “Про походження жінки”, яку можна класифікувати як етнологічну, а Л. “Звідки плями на Місяці”, “Про походження руди” – як космогонічні.

В антитезі до них знаходиться нар. демонологія: Л. про відьом, мерців, психологів, перевертнів, закляті скарби. Теоретично Л. і перекази язичницької та християнської фольклорних традицій – явища одного порядку, але їх прийнято розмежовувати. На сьогодення відомо понад 120 Л. Криворіжжя (10-ти навколишніх р-нів).

Літ.: Історичний фольклор Криворіжжя. Кривий Ріг, 2001.

Легка атлетика – вид спорту, що включає біг і ходьбу на різні дистанції, стрибки (у висоту, довжину, потрійні, з києм) метання (диску, спису, молота), штовхання ядра, Л.-е. багатоборство.

Перші міські змагання з Л. а. проводились у черв. 1926. До програми 2-ї окружної спартакиади (лип. 1927) вперше введено змагання з Л.а. Крашці спортсмени в серп. взяли участь у Всеукр. Л.-а. олімпіаді у Харкові. Для вирішення питань з орг-ції і розгортання Л.-а. видів спорту у квіт. 1927 при окружній раді фізкультури створено Л.-а. секцію. З 31 лип. по 7 серп. по всіх р-нах *Криворізького округу* вперше проведено змагання з Л.а. У черв. 1927 всі рудничні гуртки фізкультури взяли участь у Всеукр. заочних змаганнях по шестиборству.

Поширенню Л.а. у 1920-ті на Криворіжжі заважала відсутність спеціально обладнаних для тренувань і змагань площадок.

На 2-й Всеукр. спартакиаді (лип. 1927) у Києві фізкультурник Виставкін (рудн. ім. *Леніна*) отримав 1-е місце у метанні диска і м'яча, 2-е у метанні молота, 3-є у штовханні ядра. Він увійшов до збірної команди України і взяв участь у Всеоюзних змаганнях у Москві (серп.).

У 3-й окружній спартакиаді з Л.а. (черв. 1928), яка проходила на рудн. ім. *Леніна*, у поєдинках брало участь 7 команд, з них 6 рудничних і *Долгінцево*.

10–11 серп. 1929 проведено змагання з Л.а. між командами *Кривого Рогу* і Марганцю, які показали, що більшість учасників технічно малопідготовлені. Такі зустрічі стали щорічними.

У 1-й пол. 1930-х часто проводилися т. зв. Л.-а. агітпроби. Спортсмени виконували показові виступи по робітничих селищах і житломасивах, мета – агітація за облаштування спортмайданчиків і заняття фізкультурою. Найкращими легкоатлетами міста у той період були: Острівський, Синицький, Жаботинський, Грушин, Прокопенко, Ройзен, Сич, Сидоренко, Смілянський, Мошенський, Маркіянович та ін.

З 1935 змагання з Л.а. почали проводитися одночасно з ін. видами спорту (велосипедний, “городки” тощо). У жовт. 1936 Центральна рада добровільного спортивного т-ва залізничної промисловості Півдня провела всеоюзну олімпіаду гірників з Л.а. у Кривому Розі. Крім 7-ми місц. команд в них взяли участь гості з Донбасу і Марганцю. На цій спартакиаді були пережиті рекорди ЦК спілки залізничної пром-ті Півдня у стрибках з києм, у бігові на 60, 100 і 500 м.

Традиційними стали масові весняні л.-а. кроси на 500 м, які проводились у парку ім. газ. “Правда”. У жовт. проходили

Крашций спортсмен т-ва *Буревісник* Л. Д. *Кочерга* на тренуванні, 1939, 18 лип.

кроси ім. *Ворошилова* на 1, 3 і 5 км для чоловіків і на 500 і 1 000 м для юнацтва (1000 м для хлопців і 500 м для дівчат). Команда-переможниця отримувала бюст К. *Ворошилова*. У трав. проводилися аналогічні кроси ім. *Шверника*. Найрезультативнішими у цьому виді спорту виявилися фізкультурники т-в “Здоров’я”, “Спартак”, “Буревісник”.

З 1938 обласні змагання з Л.а. стали проводити на стадіоні “Спартак”. У 1939 індивідуальну першість завоював С.Я. *Тищенко* (ф-ка “Зубочистка”), а серед жінок – *Козлова* (триборство: біг на 100 і 500 м, стрибки у довжину).

У кін. 1930-х на всіх рудн. пройшли масові складання норм з Л.а. Останні великі передвоєнні змагання пройшли 17–19 верес. 1940 на стадіоні “Спартак”. У них взяли участь всі спорт. т-ва міста. У програмі був біг на 100, 200, 400, 800, і 1 500 м, бар’єрний біг на 110 м, метання гранати, диску, штовхання ядра, стрибки у довжину, у висоту з розбігу і з києм. А у останніх обласних змаганнях колективну першість вибороли дніпропетровці, а команда *Кривого Рогу* – 3-є місце. Літ.: “Красный Горняк”, 1926, 17 июн.; *Take same*, 1927, 8 апр., 7 июн., 6 июл.; *Take same*, 1928, 17 июл.; “Червоний Гірник”, 1929, 6 лип., 10 серп.; *Take same*, 1936, 23 серп., 20 жовт., 27 жовт.; *Take same*, 1937, 8 трав.; *Take same*, 1938, 14 трав., 18 жовт.; *Take same*, 1939, 4 лип.; *Take same*, 1940, 4 верес.

Легка кіннота – комсомольсько-молодіжний актив, організований партійно-комсомольським кер-вом для перевірки стану втілення в життя урядових постанов на підпр-вах і орг-ціях.

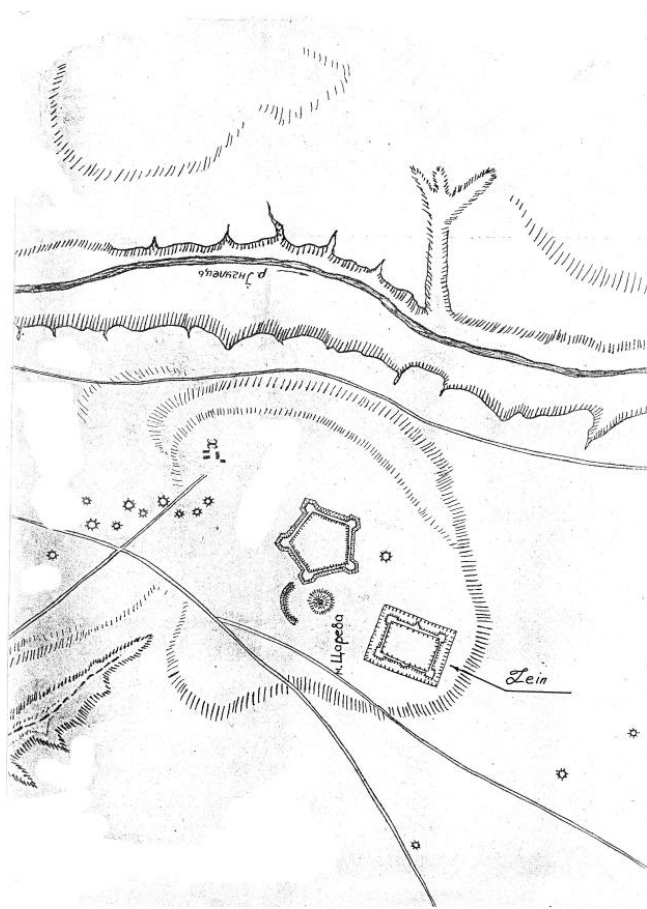
У *Кривому Розі* створено у 1928. Кампанії перевірок здійснювалися шляхом т. зв. *наскоків*. Спочатку це був контроль за запізненнями на роботу. Згодом, коли рудн. басейну у 1930 почали значно відставати з промфінпланом, Л.к. під кер-вом *РСІ* було реорг-но за р-ним принципом (райштаби), які підлягали окружному штабові. В той час його очолював *Наєнко*. Почали скликатися р-ні зльоти Л.к., які делегували своїх представників на окружні. На них ставилися чергові завдання і давалися установки на способи їх проведення у формі наказів-звернень. Так, у 1930 (23–25 трав.) було оголошено 1-й “масовий наскок” Л.к. на підпр-ва *Кривбасу* з перевірки виконання директив ВРНГ ВЦРПС по доведенню промфінплану до кожного цеху, забою, бригади і кожного робітника. Під час кампанії організувалося цілодобове чергування у штабах, які мали швидко реагувати на виявлені недоліки і негайно повідомляти про них органи виконавчої влади та МПК для прийняття відповідних рішень. Влада часто використовувала прагнення молоді покращити стан на вир-ві і продемонструвати цим свою відкритість і демократичність. Реально виправити причини, які були притаманні сис-мі і викоринити байдуже ставлення більшості працюючих до результатів праці такі “наскоки” не були спроможні. Хоча, в більшості випадків, прийняті заходи сприяли покращенню орг-ції робіт та ліквідації виявлених локальних недоліків. Під час голоду 1932–33 Л.к. використовувалися для наведення порядку і контролю при проведенні збиральних і заготівельних кампаній у приміських г-вах, ЗРК і *колгоспах*. У 1934 об’єктом уваги Л.к. стали лікувальні заклади міста і перевірка реалізації раціоналізаторських пропозицій на підпр-вах *Кривбасу*. Восени вона приймала участь у контролі підготовки до виборів у місц. Ради. У 1930-ті кампанії “наскоків” у більшості випадків проводилися в контексті всеоюзних і республіканських, тобто мали кампанійський і політизований характер. Зокрема це стосувалося боротьби зі зловживаннями і розтратами у сис-мі торгівлі та кооперації і покращення їх роботи.

У 1930-ті бригади Л.к. існували на всіх рудн. *Кривбасу*. Бригадирів спеціально затверджували на засіданнях рудкомів. Перед рейдом кожному учаснику крім відрахованої пам’ятки видавалося й індивідуальне доручення. До роботи у “наскоках” залучали крашцих – *стахановців* і ударників. Маршрути рейдів були чітко визначені. У 2-й пол. 1930-х гол. мета заключалася у виявленні причин, які заважають розвитку *стахановського руху*.

З 1937 роботу Л.к. у *Кривбасі* було згорнуто. Партійна диктатура, що вже встановилася, могли обходитися без Л.к.,

яка об'єктивно викривала і недоліки сис-ми влади як такої.
Літ.: "Красный Горняк", 1928, 3 іюл.; "Червоний Гірник", 1930, 21 січ., 18 трав., 25 трав.; Таке саме, 1933, 12 лют., 14 серп.; Так саме, 1934, 8 жовт., 22 жовт.; Таке саме, 1936, 22 лют.

Леін – гіпотетичне місто на правій безіменній притоці Дніпра, що ототожнюється з р. Інгулець, координати якого були визначені відомим античним астрономом К. Птолемеєм. Згідно з розрахунками відомого історика К. Брауна Л. повинен знаходитися на кілька кілометрів нижче злиття Інгульця і Саксагані. У 1889 В. Ястребов, посилаючись на К. Ярушинського, вказав на залишки античного міста, які знаходилися біля кургану Царева Могила – вірогідно Л.
Літ.: Браун К.Ф. Розыскания в обл. гого-славянских отношений. СПб, 1898, с. 193.

м. Леін на карті Генерального штабу, 1898

Лекційна пропаганда – сис-ма постійного, цілеспрямованого усного впливу на широкі кола населення з метою їх переконання у правильності тих чи ін. заходів влади у внутрішній або міжнародній політиці тощо.

Перші кроки у налагодженні сис-ми Л.п. було зроблено земством. Агрономи, лікарі та гласні (депутати) повітових земських зборів та управ проводили читання Л. серед селян і міщан з питань впровадження передової агрокультури, гігієни і санітарії, боротьби з пияцтвом, поширення науково-природничих знань. На відміну від подальших років, Л.п. того часу не мала вираженої партійно-політичної направленості.

Криворізька Рада у трав. 1917 з метою мобілізації робітництва на підтримку курсу поступового реформування основних засад управління вир-вом і аграрних відносин направила своїх депутатів для проведення Л.п. на рудн.

Л.п. широко використовувалася більшовиками у період громадянської війни. Зазвичай вона поєднувалася з виступами самодіяльних або професійних театральних колективів.

На сер. 1920-х Л.п. стала важливою частиною *політпросу*, що був організований ще у 1920-му при повітовому партійному комітеті. Але відсутність добре підготовлених лекторів не дозволяла на перших етапах поставити цю справу на належний рівень. З часом навчання пропагандистських кадрів було налагоджено через місц. партійну шк. та ряд т. зв. комуністичних університетів. Регулярно лекції у *Кривому Розі* почали читатися місц. і приїжджими функціонерами з 1925. Більшість доповідей мали пропагандистський характер, тому, коли прибували відомі науковці з науково-популярними лекціями, це викликало жвавий інтерес серед населення. У 2-й пол. 1920-х великим визнанням користувалися виступи проф. І.О. Гореліка і В. Каліни, журналіста-мандрівника Макаровича, який читав цикл "Побут та звичаї народів СРСР". Інж. Мозгов для виробничих колективів проводив доповідь на тему: "Форд та фордизм". Його завдання було важким: він одночасно повинен був вихвалити раціональну організацію праці у пром-ті Америки і критикувати капіталістів за експлуатацію робітників. Місц. пролетаріат так і не міг зрозуміти, чим держ. експлуатація відрізняється від приватної. Згодом подібні теми вилучили з програми Л. наборів. У 1929 з успіхом йшли лекції проф. І.С. Шкабара та тему "Як же нам жити?", які стосувалися прогнозів екон. і соціального розвитку країни. Це був останній рік, коли ще можна було публічно висловлювати погляди, які не співпадали з офіційним курсом або лозунгами.

Найчастіше заїжджі лектори виступали у Палаці Праці (колиш. "Колізей"). Вартість квитка становила від 25 до 80 коп.

З 1930-го почала спостерігатися диференціація у лекціях. Для різних категорій слухачів і освітнього рівня аудиторії підбиралися і відповідні за складністю лекції. З цього часу також відбувається посилення частки виступів на ідеологічні теми, зокрема критика всіх течій і груп, які визнавалися антипартійними. З 1933 почали домінувати лекції на теми націоналістичних ухилів і боротьби з ними. У 2-й пол. 1930-х спостерігається заангажованість практично всіх доповідей, включаючи такі теми, як дружба, кохання, що читав проф. В. Архангельський. Природні людські почуття він піддавав критиці з "класових позицій". Лейтмотивом став пріоритет держ. (тобто партійних) цінностей, а не загальнолюдських. У пропаганді принципів нової комуністичної моралі використовувалися також лекції про життя і творчість видатних людей, зокрема О.С. Пушкіна і М.Ю. Лермонтова. Значно зросла частка виступів, присвячених міжнародним подіям. Використовуючи широкий інтерес мас до цієї теми, апарат п. було спрямовано на вихвалення зовнішньої політики СРСР і одночасної критики країн, які вважалися ворожими. Таких доповідей за 1-і 9 місяців 1937 у клубах міста було прочитано бл. 300. До підготовчих заходів, присвячених Жовтн. революції та ін. держ. святкам, запрошувалися відомі лектори з центральних міст. Особлива увага пропаганді рад. способу життя приділялася в період виборчих кампаній. На такі міроприємства профспілки змушені були виділяти значні кошти. Тобто, ціла армія лекторів фактично утримувалася за рахунок грошей працюючих.

З місц. лекторів широкою популярністю користувався вчитель Жовтневої СШ Перебийніс, з приїжджих – Попова, Жідлиня, Дейга, Беззубенко. У середньому на одній лекції присутніх було від 400 до 500 осіб. З 1936 почали читати окремі доповіді для партійного, рад. та профспілкового активів. Згодом – для комсомольського апарату і робітничої молоді. У 1939 стали популярними лекції "краєзнавчо-оборонного напрямку". У вказаному році також проводилася загальнодерж. акція – тотальне вивчення "Короткого курсу історії ВКП(б)", який написав Й. Сталін. Для тих, хто це робив самостійно, також почали регулярно читати оглядові лекції у робітничих клубах.

З 1940 у практику на великих рудн. впровадили читки лекцій з гірничої справи для ІТР і молодшого техн. персоналу. Різко зростає к-ть виступів на тему майбутньої війни, яку в той час називали Другою імперіалістичною. У кін. лип. 1940 ряд виступів у клубах і шк. провів ГПС А.Г. Єфремов (капітан криголаму "Георгій Сєдов").

Гол. темою 1940–41 було міжнародне становище і підготовка до участі у Другій світовій війні.

Літ.: «Известия Криворожского Совета», 1917, № 4, апр.; «Красный Горняк», 1925, 17 дек.; *Таке саме*, 1928, 11 сент.; «Червоний Гірник», 1928, 15 листоп.; *Таке саме*, 1929, 17 лют., 4 серп.; *Таке саме*, 1930, 2 квіт.; *Таке саме*, 1932, 7 лют.; *Таке саме*, 1933, 24 лип.; *Таке саме*, 1936, 18 серп.; *Таке саме*, 1937, 19 жовт.; *Таке саме*, 1938, 20 груд.; *Таке саме*, 1939, 28 квіт., 21 черв., 11 жовт.; *Таке саме*, 1940, 3 лип., 25 лип., 4 жовт.; *Таке саме*, 1941, 12 берез., 4 квіт.

Леніна імені рудник (до 1924 – Колачевський). На зх. від ст. Колачевська розташовувався р., що належав доктору медицини Сергію Миколайовичу Колачевському – одному з найбільших рудопромисловців Криворіжжя. Р. відносився до найкращих по продуктивності та техн. оснещенності. У 1891 розвідками відкрито великий поклад потужністю 170 м. Аналіз показав вміст заліза бл. 70–71 %. До видобутку після підготовчих робіт приступили у 1893. Розпочали роботу за допомогою конного ворота. С.М. Колачевський протягом 5 років збільшив видобуток у 10 разів, довівши його у 1899 до 3 878 тис. т. Криза 1901 призвела до скорочення розробок – 129, 33 тис. т. Руда, що видобувалася, ділилася на 3 сорти: 1-й – вміст заліза 68,5 %, 2-й – 64 %, 3-й – грудкувата руда, отримана у результаті сортування. Сипучість покладів суттєво полегшувала розробку, але вимагала змішування з

Загал. вигляд кар'єру №1 руд. Колачевського

до глибини 138 м і складав 1,065 млн. т.

Роботи велися відкритим способом за допомогою 2-х кар'єрів глибинами 65 і 125 м. Для підготовки горизонту нижче 138 м і для переходу на підземну розробку устроєно вертикальну шахту, закладену у 1916, яку до кін. 1917 було доведено до глибини 70 м і не закінчено.

Експлуатувалася також похила шахта, заглиблена до 150 м по вертикалі. Підйомники були електричні (5) з загал. потужністю 469 к.с. Водовідлив також був електричним – за допомогою 3-х насосів сумарною потужністю 160 к.с. і продуктивністю 9 тис. відер води на годину.

Буріння шпурів проводилося як вручну, так і механічним способом, за допомогою ручних і телескопічних пневматичних молотків, яких нараховувалося 42. Стисле повітря для них давали 5 компресорів, 4 з яких мали електричні приводи загал. потужністю 200 к.с. і 1 з двигуном внутрішнього згорання потужністю 50 к.с.

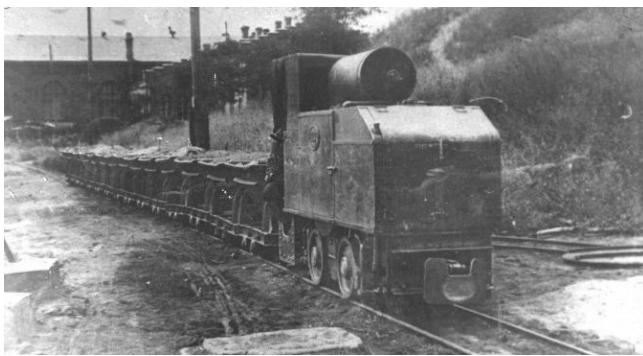
Всі ремонтні роботи проводились у механічній майстерні, де було встановлено 2 свердлильні. 3 токарних і 1 стругальний станки - всі на електричній тязі.

Відкотка руди і пустої породи на поверхні йшла по вузькоколії за допомогою 3 нафтовозів (по 18 к.с. кожен), на широкій колії працювали 2 власних паровози («кукушки»).

Силове г-во К.р. було майже все електричне. Рудничні електростанції (стара та нова) були обладнані 5-ма газогенераторними двигунами, що працювали на антрациті, 2-ма вертикальними двигунами сумарною потужністю 300 к.с., що слугували для приведення в дію генераторів перемінного струму з напругою 3 150 В, а 3 горизонтальних – для 3-х динамо постійного струму сумарною потужністю 351 кВт і напругою 440 В. Тут же було встановлено умформер Ільгнера, який обслуговував підйомники похилих шахт № 5 і № 6. Крім того на К.р. діяли 2 газових двигуни: один на шахті № 5 потужністю 60 к.с., а ін. – при водокачці на р. Саксагань потужністю 30 к.с.

Діяльність К.р. повністю зупинилася у квіт. 1918. Відновлювальні роботи розпочато у листоп. 1923. Спочатку відбудовано електростанцію, насоси, ливарну і механічну майстерні. У лют. 1924 р. було пущено і розпочато супутний видобуток руди при продовженні відновлювальних робіт. У трав. задіяно підйомник кар'єру № 1 і розпочато видачу руди і кварцитів. У лип. відремонтовано підйомник № 7, який подавав руду з глибин 70 і 92 м. Закінчено відкачку води. У серп. пущено підйомники № 5 і № 6. Згідно з планами у 1923/24 необхідно було видобути 49,18 тис. т руди і 81,9 тис. т кварцитів. Реально було вийнято 50,67 тис. т. У наступні роки видобуток був такий: 1924/25 – 305,1 тис. т, 1925/26 – 430,1 тис. т, 1926/27 – 407,0 тис. т, 1927/28 – 508,4 тис. т, 1928/29 – 357,7 тис. т, 1929/30 – 564,8 тис. т, особливий квартал 1930 (жовт.–груд.) – 204,6 тис. т., 1931 – 683,4 тис. т, 1932 – 866,8 тис. т, 1933 – 1 026,3 тис. т.

Наказ про завершення основних відновлювальних робіт

Бензовозна відкотка, 1925

грудкуватою рудою для доменного процесу.

Поклади руди на К.р. утворювали 4 гнізда неправильної форми, з яких 2 йшли одне за одним, 3-є залягало паралельно 1-у і 2-у біля самого полотна залізниці; 4-е знаходилося по ін. сторону колії на відстані 1,5 км від неї. Розроблялося тільки 1-е гніздо, 2-е наполовину належало сусідньому р. «Пужмерки», було розкрите лише на поч. 20 ст., 3-є розвідувалось, а 4-е було вже розвідане. На 1-у гнізді потужністю 174 м було закладено кар'єр пл. 19 532 м² при товщині наносів 4,5–9 м, який до 1902 досяг глибини 43 м. для підйому руди було встановлено 3 парових машини потужністю 20, 40 і 60 к.с. Вони транспортували видобуту руду у вагонетках по похилих площадках (уклонах). Крім того, для допоміжних робіт був пересувний підйомник локомотивного типу, потужністю 7 к.с. Видобувна спроможність р. складала 393 тис. т на рік. Для вивезення піднятої на поверхню руди існувала ціла система металевих і дерев'яних естокад в 3 колії, з яких по середній рухалися порожні вагонетки, а по крайній – з рудою, загал. довжина колій 639 м. До естокад підходили рудничні залізничні гілки загал. довжиною 4,4 км, які обслуговувалися 2-ма власними паровозами. При р. діяли свої ремонтні майстерні (3 станка і 4 горни). Центральна електростанція з двигуном на 40 к.с. виробляла енергію для освітлення розроблюваних ділянок, естокад, житлових будинків, для приведення в дію станків і насоса.

З 1911 р. знаходився в оренді у *Русько-бельгійського АТ*. Видобуток 1913 склав 542,75 тис. т, у 1914 – 311 475 т, у 1915 – 273 770 т, у 1916 – 398 360 т, у 1917 – 288 254 т. У 1913 на К.р. нараховувалося 2 306 робітників, у 1917 – 1 554. На 1917 запас підготовленої руди для кар'єрної виїмки вираховувався

Загальний вигляд кар'єру, 1902

підписано 19 листоп. 1924. На 1 жовт. 1925 на Л.р. працювало 1 239 чол. і 121 чол. на будівельних роботах. У 1927 вузьким місцем залишався низький тиск у пневмосис-мах, що знижувало продуктивність роботи. Недостача перфораторних молотків, ін. інструменту та малий тиск повітря призвели до тимчасового закриття шахти "Центральна" у кін. 1928.

Ряд заходів з боку адміністрації по поліпшенню виробничої, технологічної та трудової дисципліни вивів у кін. 1930-го Л.р. на одне з перших місць у басейні. Було створено наскрізні бригади, які охопили всіх гірників, орг-но робітничі "трибунали" по боротьбі з прогульниками. Створено "ударно-штурмовий робітничий батальйон", куди записали кращих ударників, яких кидали на прорив вузьких місць. У лют. 1931 пройдено ствол шахти "Капітальна", устатковано рудні двори на глибинах 170 і 200 м. З поч. 1931 намітилося нове відставання. Завідуючий гірничими роботами Чуб опрацював нову конструкцію сувердла, яка підвищила норму проходки у міцних породах на 30–40 %. це дало можливість з сер. квіт. вирівняти виробіток і дотерміново завершити план 1-го півріччя 22 черв. Завдання підготовчих робіт виконано на 113 % – замість 950 м пройдено 1 085 м, продуктивність праці досягла 111 %.

Перші скреперні лебідки на Л.р. стали надходити в кін. 1930-го. На цей час механізований видобуток складав 1,4 %, в лют. 1931 цей показник піднявся до 9,6 %. Основна причина відставання – часті простой скреперів та неправильна їх експлуатація. За 1-й квартал 1931 було не додано до плану 60 тис. т руди. Через незабезпеченість матеріалами затягнулися роботи на шахті "Капітальна", пуск якої було намічено на 1 лип. 1932. На поч. 1932 зросла собівартість руди – 6,38 крб. за тону замість запланованих 5,2 крб. З 73-х бригад, про які вважалося, що вони знаходяться на госпрозрахунку, фактично не було жодної, оскільки облік виробітку не вівся. Простой стали нормою через погану організацію праці.

Падіння видобутку у квіт. на деяких шахтах ("Першотравнева") досягло 50 %. Ще гіршою була справа з підготовчими

Розкривчі роботи на рудн. Колачевського в кінці 90-х 19 ст.

роботами, виконання яких коливалося від 28 до 58 %. Зрівнялівка і знеосібка у відношенні до користування механізмами породжували розхлябаність та безвідповідальність на всіх рівнях. У лип. 1932 відвантажено 4 444 вагони замість 6 381, з яких 411 виявилися недовантаженими з вини р. Продуктивність праці на 1 робітника по р. впала до 1,9 т замість 2,15 т (лип.), прогули досягли 5 %, плинність кадрів – 50 %. Робітників часто перекидали з бригади у бригаду, що також зменшувало продуктивність.

У квіт. 1933 стала до ладу шахта ім. Орджонікідзе, яка на той час була однією з найпотужніших у Кривбасі і найбільш механізованою. На ній значних успіхів досяг свердлій Кобзар, який протягом тривалого часу виконував по 2–3 місячні норми. Але, не дивлячись на всі умови, шахта ім. Орджонікідзе до кін. 1933 постійно не виконувала план через погану організацію праці.

У квіт. 1934 завершено роботи по 2-й черзі шахти ім. Орджонікідзе. Відставання рудоуправління було ліквідовано в сер. 1934, у 2-му кварталі продуктивність праці досягла 120 %, підготовчі роботи виконано на 117 %. Однією з причин успіху називалося впровадження сис-ми багатоциклічності. З метою підвищення виробничої кваліфікації працівників на поч. 1935 було проведено техн. іспити для всього персоналу.

Закладка шахти Капітальна, 1930

Весною 1936 робітник Л.р. І. К. Манаєнко винайшов автоматичний вентиль для повітропровода, а А.І. Золотаренко – ключа для швидкого витягання свердел, що застрягли у породі. Ці винаходи було впроваджено на всіх р. На жаль до цього вони кілька місяців пролежали без руху, що зменшило ефективність їх втілення. На весь Кривбас прославилися своїми виробничими рекордами Ф. Лаштоба, С. Дмитренко (електровозник), В. Юрченко (люковий) та ін.

З кін. 1936 шахта ім. Орджонікідзе почала недовиконувати план. на поч. 1937 виконання склало 70 %. З сер. 1938 шахта вийшла з прориву і на кін. 1938 стала кращою у Кривбасі.

У берез. 1939 керуючий шахтою ім. Орджонікідзе С.М. Мелешкін за досягнуті успіхи у роботі отримав орден Леніна.

На заклик відомої скреперистки Г. Орлової на шахти рудоуправління прийшли працювати дружини гірників, які стали скреперистами і машиністами електровозів. Весною на Л.р. розроблено болторізний верстат, який у 5 разів підвищив продуктивність праці слюсаря.

На поч. 1940 знову намітилося відставання у видобутку руди. Завдяки впровадженню прогресивних технологій і індивідуально-відрядній оплаті праці персонал шахти ім. Орджонікідзе добився звання кращої шахти у СРСР за результатами роботи у 1-му кварталі 1941. Колектив отримав перехідний червоний прапор Наркомчормету і ЦК спілки гірників Півдня. Один бурильник за зміну давав 92,8 т замість 75,9 т, передбачених планом.

Дж.: ЦДАВОВУ, Ф. 2602, Оп. 1, С. 441, А. 44; Там само, Ф. 118, Оп. 1,

С. 21, А. 19 зв., 25, 26 зв.;

Літ.: По Катерининської залізничній дорозі. Катеринослав, 1903, с. 98–99; Томилин В.Н. Обзор железорудного р-на Кривого Рога. В ж. «Горное дело», 1920, № 5, с. 170–171; «Красный Горняк», 1927, 17 дек.; Таке саме, 1928, 8 сент.; «Червоный Гірник», 1930, 21 серп., 19 верес., 1931, 21 квіт.; Таке саме, 1932, 27 лют., 4 берез.; Таке сам, 1933, 24 груд., Таке саме, 1934, 3 лип., 29 груд.; Таке саме, 1935, 10 груд.; Таке саме, 1936, 2 груд.; Таке саме, 1937, 1 верес.; Таке саме, 1938, 4 лют., 26 лип.; Таке саме, 1939, 28 берез., 22 груд.; Таке саме, 1940, 5 лют., 12 квіт.; Таке саме, 1941, 30 квіт.

Леніна імені фонд. На поч. лют. 1924 створено комісію з 5 осіб для створення Л. і. ф. по ліквідації бездомності серед дітей за рахунок зборів та відрахувань із заробітків робітників і селян. Тоді ж прийнято рішення про присвоєння і. Л. міськсільбуду, Палацу праці, рудн. Колачевського і міській дитячій колонії. 2 листоп. 1926 місц. комісію по увічненню пам'яті Л. було ліквідовано, її функції перейшли до Криворізького окружного відділення Всеукр. комітету Л.і.ф. Уповноваженим призначено працівника окрвиконкому Сочнева.

На комісію накладався розгляд усіх пропозицій по вшануванню пам'яті Л., розробка заходів та засобів увічнення його і. Вже з 1-х днів комітет рекомендував партійним і професійним орг-ціям розповсюдити значки з зображенням вождя. У газ. «Красный Горняк» започатковано рубрику «Допомога дітям – найкращий пам'ятник Леніну». 60 % від надходжень оголошено недоторканими. Кошти, отримані від реалізації пам'ятних марок і значків, поповнювали ф. боротьби з дитячою безпритульністю. Комітет організував реалізацію брошур, барельєфів, бюстів, портретів Ілліча, фотоальбомів, присвячених йому. 50 % прибутків відраховувалося на боротьбу з безпритульністю. У 1925 на кошти ф. було відкрито пам'ятник Л. на вул. Л. Комісія також організувала кілька виставок, присвячених Л., провела конкурс на проект пам'ятника Л., розглядала прохання про надання підпр-вам і населеним пунктам і. вождя.

У 1927 комітет провів велику роботу по підготовці святкування 10-річчя Жовтн. революції.
Дж.: ДАДО, Ф. Р4081, Оп. 1, С. 1, А. 118; Там само, Ф. 1, Оп. 1, С. 1405, А. 1, 16.

«Ленінруда» трест – об'єднання рудоуправлінь «Жовта Річка», ім. Леніна, ім. Кагановича, «Першотравневе», «Червоногвардійське». Створено у результаті розукрупнення т. «Руда» 1 квіт. 1939. Керуючим призначено С.М. Мелешкіна. У квіт. рудоуправління було реорг-но в шахтоуправи з виділенням шахтоуправлінь ім. Рози Люксембург і ім. Орджонікідзе.

У черв. 1939 на шахтоуправлінні «Жовта Річка» впроваджено метод Гавриша при проходці квершлагів у особливо міцних породах. Це дозволило збільшити комерційну швидкість проходки і зменшити витрати вибухівки. У жовт. того ж року на тому ж шахтоуправлінні втілено ще один прогресивний спосіб проходки гезенків гол. інж. шахтоуправління Бесо́ва. Метод дозволив вдвічі покращити техніко-екон. показники. Коефіцієнт корисної дії шпура доведено до 0,85, що було рекордним для того часу (у міцних породах). Завдяки ряду заходів адм.-орг-ційного характеру, покращенню трудової дисципліни тощо у 1939 вдалося підняти продуктивність одного робітника до 3,1 т проти 2,5 у попередньому році. Середньодобовий заробіток одного робітника зріс з 12,25 крб. до 14,9 крб. Шахтоуправління «Жовта Річка» першим у Кривбасі виконало план видобутку 1939 (18 груд.).

У 1940 «Л». т. почав відставати від запланованих обсягів. На 1 квіт. борг по руді по т. досяг 200 тис. т., особливо це

Ф.П. Черниш - кращий свердлий т-ту шахтоуправління Жовта Річка, 1939

проявилось на шахтоуправліннях ім. Кагановича, ім. Орджонікідзе, «Першотравнево». Погано склалися справи з орг-цією праці на робочих місцях. Знижував продуктивність і низький техн. рівень робітників. На 1 квіт. 1940 норму не виконувало 486 робітників. Слабо впроваджувалося багатомолоткове обслуговування і сумісництво.

Літ.: «Червоный Гірник», 1939, 3 квіт., 6 жовт., 12 листоп., 28 груд.; таке саме, 1930, 12 квіт.

Ленінська комуністична спілка молоді – див. Комсомол.

Ленінський приз у партію – кампанія прийому нових чл. до КП(б)У, яка проходила після смерті В. Леніна, у січ.–лют. 1924.

У межах Криворізького округу подано 2 088 заяв: 1 251 робітників, 360 селян, 407 службовців. прийом вівся на відкритих партійних зборах, де були присутні всі бажаючі. По 4-м діючим рудн. з 447 претендентів прийнято 186.

Всіх прийнятих за час Л.п. до лав КП(б)У у Криворізькому окрузі нараховувалося бл. 1,5 тис.
Дж.: ДАДО, Ф. 1, Оп. 1, С. 1408, А. 5 зв.

Лижний спорт – зимовий вид спорту, включає лижні перегони, стрибки з трампліну, двоборство, біатлон, горнолижний спуск.

На Криворіжжі почав розвиватися з сер. 1920-х. У 1926 орг-но перші команди, які проводили щорічні змагання (окремо жін. і чол.) Голод 1932–33 призупинив розвиток Л.с. У груд. 1933 було орг-но (при СШ № 8) р-ну дитячу Л. базу (100 пар лиж), а базу дорослих – у парку ім. газ. «Правда» (150 пар). У лют. 1934 команда Кривого Рогу – 11 чол. на чолі зі Г. Стороженком здійснила агітаційний пробіг до м. Запоріжжя тривалістю 4 дні. У груд. 1936 спорт. т-во «Буревісник» командою з 15 чол. виконало перехід до м. Дніпропетровськ, який також носив агітаційно-пропагандистський характер.

1-у колгоспну Л. секцію (з 22 осіб) було орг-но у груд. 1936 у колгоспі ім. Сталіна Глієватської сільради. У січ. 1937 команда з 11 студентів гірничого технікуму на чолі зі Стороженком Г.Ф. здійснила перехід до м. Запоріжжя. Мета – пропаганда нової Конституції СРСР.

Жіночі змагання за 3 км, 1937

1-й масовий міський Л. крос пройшов з 18 по 24 січ. 1937. Чол. змагалися на дистанції 10 і 20 км, жін. – 3 і 5. Свої Л. переходи проводили рудничні команди і школярі. З 1939 розпочато проведення вогнізованих Л. змагань, які були приурочені до річниць рад. армії. В обов'язковому порядку в них брали участь всі спорт. т-ва, команди технікумів та вузів. Особливість цих змагань – проведення їх у протигонах з виконанням метання гранат. Окремі перегони проводилися серед учбових закладів, куди залучали майже всіх студентів і учнів. Відстань переходів: для чол. 10–20 км, для жін. 3–5 км, для школярів 1–3 км.

У 1940 у всіх спорт. т-вах міста діяли Л. секції. Змагання

також проводилися і по р-нах. Тоді ж з'явився новий вид суперництва – комсомольський, у яких традиційно брав участь *Гірничорудний ін-т*. В передвоєнні роки Л.с. набрав рис військового характеру, вимагав обов'язкової здачі норм на ступінь ГПО. На виробничих підпр-вах, установах і учбових закладах у неодмінному порядку створювалися команди, к-ть яких сягала 200 осіб (шахтоуправління ім. *Дзержинського*). В обл. змаганнях (лют. 1941) 1-е місце виборила команда Криворіжжя. Як нагороду було отримано перехідний червоний прапор.

Літ.: «Красный Горняк», 1927, 22 янв.; «Червоний Гірник», 1933, 3 груд.; *Таке саме*, 1934, 4 лют.; *Таке саме*, 1936, 2 груд., 29 груд.; *Таке саме*, 1937, 6 січ., 26 січ.; *Таке саме*, 1940, 26 лют., 6 берез.; *Таке саме*, 1941, 5 січ., 8 лют., 15 берез.

“Лихманівське” рудоуправління – об'єднання ряду залізрудних копалень. Створено на базі ліквідованого у черві. 1925 *Гданцівського* р. До його складу ввійшли рудн.: *“Руднев”, “Коломойцевський”, “Бухнік”, “Інгулецький”, “Рахманівський”, “Червоний” № 1, “Червоний” № 2, “Тарапаківський”, “Лихманівський”, “Тарапаківський № 2, “Сува Балка”*. У 1925 видобуток не проводився. Роботи велися по демонтажу обладнання та ліквідації рудн. крім “Лихманівського”, обох “Тарапаківських” та “Інгулецького”, де проводилися відновлювальні роботи. На 30 верес. 1925 у “Л” р. нараховувалося 490 робітників, 57 службовців, 35 осіб молодшого техн. персоналу. У 1926 побудували 2 одноповерхові казарми (гуртожитки) з лампачу. У жовт. того ж року розпочато буд-во залізничної гілки від ст. Карнаватка до “Л” рудн. через рудн. *“Змичка”*.

По мірі відновлення окремих рудн. їх з 1926 почали об'єднувати в інші групи, а “Л” р. було розформовано у кін. 1926. З нього виділено рудн. *МОПР*. З берез. 1926 воно отримало назву *“Профінтерн”*.

Кер-во “Л” р. (Гданцівського) у 1924–26: управляючий – Жовтецький Євдоким Микитович, помічник управляючого – Костецький Анатолій Микитович, управляючий справами – Погребняк Анатолій Микитович, гол. бухгалтер – Волочаєв Іван Афанасійович, завідуючий рудн. “Інгулецький” – Горлов Тихон Миколайович, завідуючий рудн. “Лихманівський” – Новіков Михайло Павлович, завідуючий рудн. “Тарапаківський” – Дорін Тимофій Анатолійович, завідуючий гірничими роботами – Ісаков Олексій Михайлович.

Дж.: ЦДАВОВУ, Ф. 39, Оп. 1, С. 537, А. 25; Там само, С. 686, А. 10; Там само, С. 966, А. 17; Там само, С. 1046, А. 68, 449; Там само, Оп. 2, С. 76, А. 180–220.

Лихманівські рудники (перший і другий). Перший належав спочатку *Новоросійськомут-ву* (1886–1905) а потім т-ву *Брянського з-ду*. У 1913 досяг продуктивності 14,8 млн. пуд. руди. Своєї електростанції не мав, електроенергію отримував з *Гданцівського з-ду*. (Див. *Гданцівський з-д*). Підйомних електричних машин було 3: на шахтах “Південна”, № 1, № 2 загал. потужністю 179 кВт. На Л.р. було встановлено 7 насосів, з яких 4 поршневі і 3 центробіжні, сумарною потужністю 65,5 кВт.

Другий Л.р. орендувався тим же т-вом. У 1913 на ньому видобуто 200 тис. пуд. руди. Його обладнання складалося з 2-х ланкаширських котлів пл. нагріву 100 м², вертикального котла пл. нагріву 10 м², який знаходився біля водокачки і 8 парових поршневих насосів сис-ма Вортінгтона.

Обидва рудн. знаходилися у межах *Олександрійського повіту*. Найближча залізнична ст. – Карнаватка. Управляючим у 1910–14 бул Лаврентієв Інокентій Іванович, завідуючим штейгер Ярецв Микола Павлович, бухгалтером Скі-

Вид кар'єру, поч. 20 ст.

підаров Павло Дмитрович.

Дж.: Отчет начальника Екатеринбургского горного округа за 1914 г. Екатеринбург, 1915, с. 36–37.

Літ.: «Горнозаводской Листок», 1903, № 19.

Ліві есери – партія соціалістів-революціонерів. діяла на Криворіжжі у 1917–21, вийшла з партії есерів (див. *Есери*) на ґрунті політичних розходжень. орг-ційно оформилася у лип. 1917. У 1917 до берез. 1918 активно співпрацювали з компартією при створенні місц. органів влади. Мали великий авторитет серед селянства, особливо його заможних верств. З літа 1918 відійшли від співробітництва з більшовиками, а згодом і перейшли до боротьби з нею. У кін. 1918 частина Л.е. перейшла на бік більшовиків. З них найбільш відомий О.К. *Фесенко*, якого у лют. 1919 вибрали 1-м головою *Криворізького повітвиконкому*. В цілому для Криворіжжя не було характерним розмежування на “правих” і “лівих”. На це вказує спільна ініціативна група, яка організувалася у січ. 1924 для виходу з партії Л. і правих е.

В період рад. влади активної роботи не вели.

З тих, хто відносив себе до Л.е., відомі: Стус, Утіцин М., Дворнік А., Коваль Г., Чирва В., Мироненко Харлампій, Чалий Михайло, Солом'яний Євген, Складар В.Я. (всі з сел.. Веселі Терни); з міських: Олеандр І., Тесленко М., Резник Г.Б., Худолій П.А., *Нетреба* Ф. Чл. 1-го виконкому Криворізького повіту були: Бойко Євген і Убізький Філімон.

Дж.: ЦДАГОУ, Ф. 1, оп. 2, С. 1920, А. 13, 21; Там само, С. 52, А. 7; НА КІМ, КДФ 13652, Несмашная А.О. Автобіографія.

Літ.: «Красный Горняк», 1926, 13 февр., 9 мар., *Таке саме*, 1927, 10 мая.

Лікарня – установа для утримання і лікування хворих. 1-ю Л. Кривого Рогу був шпиталь, орг-ний у 1829, під час існування воєнного поселення. 1-ю земською. Л., де приймали хворих з *Кривого Рогу*, стала Широківська Л., заснована у 1867. Жителі Верхньодніпровської частини Криворіжжя зверталися по медичну допомогу до Саксаганської Л., яка на той час була найбільшою.

1-ю рудн. Л. став медпункт на рудн. *Галковського*, відкритий у 1886, а у 1890 реорганізований у Л. на 8 ліжок. Хворих обслуговував фельдшер. У 1905 Ю. Галковська збудувала Л. на 40 ліжок, де працював постійні лікарі і 2 фельдшери.

У 1895 сільс. громада Кривого Рогу звернулася до Херсонського повітового *земства* з клопотанням про відкриття лікарняного пункту, який у тому ж році почав діяти як тимчасовий у спеціально нанятому приміщенні. У зв'язку з дорожнечою орендної плати за приміщення губернська управа почала будувати літній барак на 20 хворих. З 1300 крб., які він коштував, 900 внесли рудопромисловці. У ньому обслуговували, гол. чин., тифозних хворих з рудн. Земство у 1899 прийняло рішення про створення постійної медичної служби у Кривому Розі і буд-во Л. на 18 ліжок, яку зводили в кілька етапів, до 1906. З боку промисловців на буд-во пожертвувано 28 тис. крб. У наступні роки (до 1909) продовжувалося розширення Л. і буд-во допоміжних споруд, житла для медперсоналу і благоустрій.

У 1914 у Кривому Розі відкрито тимчасову лабораторію по боротьбі з холерою. Це було зародження спеціальної інфекційної Л. Крім земських і рудничних існували також і приватні Л.: хірургічна допомога С.Д. Шанявського і А.М. Абрамичева на вул. Йорданській і окремо доктора Шанявського на вул. Вокзальній. На вул. Глинка була невелика Л. А.Г. Кана. На 1917 діяли земські Л. у *Веселих Тернах* (1911) і у *Лозуватці*.

К-ть Л. у Кривбасі у 1901–23:

Таб. 1

Рік	К-ть лікарень	К-ть ліжок
1901	9	111
1902	10	118
1903	12	131
1904	12	187
1905	12	154
1906	12	213
1907	16	251
1908	15	270

1909	12	235
1910	10	221
1911	12	256
1912	13	271
1913	16	305
1914	17	370
1915	18	376
1916	21	391
1917	21	370
1918	7	186
1919	5	105
1920	6 (з бараками)	370
1921	8 (з бараками)	630
1922	11	?
1923	14	265

Перші рудн. Л. після громадянської війни відновили роботу у 1921 (рудн. ім. *Артема*, ім. К. *Лібкнехта*, *"Дубова Балка"*). Крім того у 1920 було збудовано 4 тифозних бараки на 200 ліжок, які згодом було розширено до 500. На рівень 1914 Криворіжжя вийшло тільки у 1925. На поч. вказаного року було 17 Л. і 2 поліклініки. Загал. к-ть ліжок досягла 390. У Кривому Розі на кін. 1924 працювало 2 Л. і 2 поліклініки (без рудн.), медперсоналу нараховувалося: 19 лікарів, 4 стоматолога, 22 фельдшера і акушерки. Для 1-ї пол. 1920-х було характерним перевищення реальної кількості хворих – понад третину від номінальної кількості ліжок. У цей час розгортається сис-ма т.зв. *робочої медицини*, куди на сер. 1925 входила 1 Л. на 50 ліжок (ім. Крупської), тубдиспансер на 40 ліжок. У 1926 сис-му робмеду було згорнуто і передано на місц. бюджет.

У серп. 1926 створено бактеріологічний кабінет. У черв. 1927 виділено 50 тис. крб. на поч. буд-ва окружної Л. На цей час в місті нараховувалося 8 Л. на 270 ліжок, 2 поліклініки, 2 тубдиспансери, вендиспансер. У листоп. 1928 при Гданцевській Л. розпочав працювати туберкульозний стаціонар на 18 ліжок. Після тривалої підготовки, у квіт. 1930 розпочато буд-во окружної Л.

На 1 січ. 1932 у рудн. р-ні Криворіжжя (без міста) у Л. нараховувалося 285 ліжок, з них 113 – у хірургічному, 82 – у терапевтичному і 23 – у гінекологічному відділеннях. Одне ліжко приходилося на 261 жителя. У 1931 розпочато буд-во Л. *Криворізьбуду*, а у наступному році відкрито міське інфекційне відділення. 1-а у Кривому Розі дитяча Л. на 100 місць почала працювати у 1934, знаходилася на вул. К. Маркса. На поч. 1935 в місті працювало 22 Л. (218 лікарів). Тоді ж в селищі Дубова Балка відкрито новий інфекційний барак, на рудн. *"Червоногвардійський"* – Л. на 25 ліжок, на рудн. ім. *Кагановича* (нині Суха Балка) – рентген-кабінет. У 3-му кварталі почав діяти дитячий онкодиспансер на 30 ліжок. Л. на рудн. ім. *Леніна* збільшено на 20 ліжок. Долгінцевський тубдиспансер – на 10.

У квіт. 1938 розширено р-ну Л. на 30 ліжок, на що витрачено 400 тис. крб. Число місць в центральній Л. (1-а міська) в сер. 1938 довели до 300, а у листоп. біля ст. Червона закінчено буд-во Л. *КМЗ* вартістю 1,2 млн. крб. Її урочисте відкриття відбулося 6 трав. 1939. Вона стала однією з кращих в області і в Україні. Згодом було відкрито Л. для дітей зворих на туберкульоз у Новому Кривому Розі (нині житломасив ПдГЗК). У 2-й пол. 1939 стала до ладу Л. на 40 ліжок біля ст. Карнаватка і дитяча Л. на 10 ліжок, пологовий будинок на 35 місць (при медкомбінаті з-ду *"Криворіжсталь"*).

На поч. 1940 у Кривому Розі діяла 61 лікарняна установа, де працювало 218 лікарів і 880 осіб медперсоналу. У трав. розпочато буд-во медичного містечка вартістю 400 тис. крб. на найвіддаленішому рудн. басейну *"Жовта Річка"*.

На поч. 1941 у Кривбасі нараховувалося 23 Л. на 1 532 ліжка.

Дж.: СТЭО Херсонской губернии за 1895, г. Херсон, 1896, с. 24; Отчет ХУЗУ за 1900, г. Херсон, 1901, с. 20; Краткий очерк земской медицины Херсонской губернии за 1865–1895. Херсон, 1905, с. 193–212; Отчет ХУЗУ за 1904 г. Херсон, 1905, с. 39; Отчет ХУЗУ за 1905, г. Херсон, 1906, с. 11, 41; Деловой и коммерческий Кривой Рог. Кременчуг, 1914, с. 128; Екатеринославский адрес-календарь на 1917, г. Екатеринослав, 1917.

Літ.: Мельник О.О. Криворізька міськрада в 1920–1941. Кривий Ріг, 2005, с. 212–233.

Лікарняно-продовольчий пункт. Створено Херсонським повітовим земством у 1899 з метою санітарного нагляду за робітниками, які прибували до *Кривого Рогу* з ін. місцевостей на сезонні роботи. Відкривався щорічно. Завідування лежало на студентах-медиках під загал. кер-вом місц. лікаря. У 1903 діяльність Криворізького Л.-п. п. тривала 87 днів – з 4 трав. по 30 лип. За цей час було зареєстровано 1 411 робітників, в т.ч. 153 хворих, а також надано допомогу 152-м повторним хворим. Безкоштовний чай видано 3 283 робітникам, обід – 781 платних і 36 безплатних (разом 839).

Діяльність Л.-п. п. тривала до 1910. За весь час існування через нього пройшло до 12 тис. осіб.

Дж.: СХЗ, 1898, № 11, с. 226–227; *Земская медицина в Херсонском уезде в 1903 году*. Херсон, 1904, с. 51–52.

Лікнеп (ліквідація неписьменності) – сис-ма заходів рад. влади для навчання грамоті всього неписьменного населення (дорослих і дітей, які не відвідували шк.). У 1920–30-х – одне з гол. завдань *політосвіти*.

Спроби відкриття перших шк. по л.н. у Кривому Розі відносяться до 1917 і 1919 – вечірні шк.-курси для робітників і селян. 1-у спеціальну шк. грамоти для жінок відкрито у груд. 1920. У наступному році шк. Л. було 2. Робота розгорнулася тільки з 1923, коли було створено місц. відділення *"грамчека"* і *"Т-ва друзів л.н."*. Для координації роботи було виділено спеціального представника міськради. 1-у шк. для малограмотних у місті відкрито у груд. 1923. Багато шк. працювало слабо через відсутність підручників. У 1924 випуск шк. Л. на рудн. склав 65 осіб – 10 % всіх неписьмених або 1 % від усіх працюючих.

Заняття велися по букварях *"Геть неписьменність"* і *"Червоний прапор"*. У 1925 з 17 пунктів Л. Кривого Рогу на утриманні місц. бюджету було 11 і ще 11 в залізничному р-ні. На поч. 1926 у місті діяло 14 українських (402 учня) і 4 російськомовних шк. Л. Для підготовки кадрів було створено міжр-ний семінар. У зв'язку з поганою успішністю учнів з 1927 заняття перейшли на річний термін замість 6-місячного. На 1 квіт. 1927 завдання Наркомпросу по л.н. було виконано на 41,8 %. Гол. причина – виділення тільки половини необхідних коштів. У 1926/27 за рахунок місц. бюджету було додатково відкрито 10 пунктів, а у 1927/28 – ще 18 на 420 осіб і 1 шк. для малограмотних. У 1928 на зборах під час місячника л.н. орг-но 24 шк. З верес. 1928 розпочато кампанію під гаслом: *"Один грамотний повинен навчити одного неграмотного"*. З цією метою оголошено мобілізацію писемних комсомольців. На поч. берез. 1929 міськрада прийняла обов'язкову постанову про ліквідацію до 1931 неграмотності серед чл. профспілок. У лип. 1929 створену міську комісію по л.н. на чолі з головою міськради М.Д. Глушком. Комісія підготувала постанову, згідно з якою всі, хто народився з 1894 по 1916 повинні негайно стати на облік. По місту було створено 15 *"бойових штабів"*, які проводили реєстрацію та підготовку *"ліквідаторів"*. З кін. верес. 1929 розпочалося створення громадського фонду Л. Вдалося охопити навчанням 60–70 % неграмотних.

З 1930-го почато збір внесків (податку) на л.н. з осіб, які були позбавлені виборчих прав. З лют. для орг-ції шк. почали використовувати будинки розкуркулених. Міська комісія по Л. отримала право притягати до адм. відповідальності пасивних

15 червня, о 6 год. вчора в Будинку Гербейської Культури

з'єдналися

поширене засідання міської надзвичайної комісії лікнепу

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

- 1) Звіт про роботу штабів № 3, 12, 8;
- 2) Інструктивна доповідь по роботі штабів та ланок при штабах та 3) Орг. питання.

Явка членів комісії, штабів та президій *"Геть неписьменність"* – обов'язкова. Закликається актив ліквідаторів та неписьмених. Штабу № 3 прибути із всіма неписьменними та малописьменними дітьми

Оголошення про засідання міської надзвичайної комісії лікнепу

відповідальних за навчання. До роботи залучалися профспілкові, громадські і кооперативні орг-ції. У верес. опубліковано план остаточної л.н. Всіх громадян віком від 15 до 35 років зобов'язали ліквідувати н. протягом 1930/31. Було висунуто гасло про перетворення Криворіжжя у 1931 на р-н суцільної грамотності. Засідання міської комісії Л. стали щотижневими. Навчанням було охоплено 76 % неписьменних. Але на поч. 1932 у зв'язку з погіршенням стану у пром-ті і с-г цей відсоток упав до 50–60. Продовжувалися регулярні місячники допомоги л.н. У кін. 1931 проведено 1-й р-ний зліт орг-торів Л. роботи, які почали проводитися регулярно. Діяльність у 1932–33 у зв'язку з голодом було практично припинено. Відновлення розпочато з верес. 1933. У місті у 1935/36 у шк. для дорослих навчалось 1 749 осіб, а у *Криворізькому р-ні* – 11 298 неписьменних і малописьменних. Не дивлячись на всі зусилля, відвідування шк. трималося на рівні 50–60 %. На 1 січ. 1937 у р-ні нараховувалося 4 405 неписьменних та 13 354 малограмотних. З них на 1 берез. закінчили курси 480 неграмотних і 623 малописьменних. На 1 трав. випуск склав бл. 3 тис. осіб. У черв. 1937 міськрада видала постанову про притягнення до адм. відповідальності за ухилення від навчання. Остаточний термін л. н. було перенесено на 7 листопа. 1937. У 1938/39 планувалося в р-ні навчати 2 817 осіб. У берез. 1940 у Жовтневому р-ні міста нараховувалося 2 тис. неграмотних і малоосвічених. Шк. продовжували працювати зі значним (у 2–3 рази) недовантаженням. На поч. 1941 малограмотних і неграмотних у Кривбасі нараховувалося 6,5 тис. Остаточний термін л.н. у Кривому Розі перенесено на 1 трав. 1942. Війна завадила його реалізації.

К-ть шк. і учнів у *Криворізькому повіті* (окрузі) у 1921–30:
Таб. 1

Рід школи	1921		1923		1924	
	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів
Для неписьменних	2	48	16	3000	240	7000
Для малописьменних	–	–	1	30	7	110

(продовження)

Рід школи	1925		1926		1928		1930	
	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів
Для неписьменних	263	9653	458	12768	482	бл. 14000	510	181-69
Для малописьменних	9	227	13	376	18	620	25	1870

Мережа шк. Л. у Кривбасі у 1921–36:

Таб. 2

Рід школи	1921		1923		1924	
	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів
Для неписьменних	2	48	9	400	12	870
Для малописьменних	–	–	1	30	1	13

(продовження)

Рід школи	1925		1926		1928	
	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів
Для неписьменних	28	1236	50	1499	65	1900
Для малописьменних	–	–	8	139	9	178

(продовження)

Рід школи	1930		1932		1935		1936	
	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів	шкіл	учнів
Для неписьменних	73	2340	41	1333	125	учнів 11298 (разом)	130	бл. 4000
Для малописьменних	13	296	7	168	324		340	бл. 8000

Дж.: ЦДАВОВУ, Ф. 1, Оп. 2, С. 3662, А. 73; Там само, Оп. 3, С. 1289, А. 92; Там само, С. 3402, А. 59 зв.; Там само, Оп. 9, С. 136, А. 532; Новые административные р-ны УСРР. Х., 1930, с. 61–62; ДАДО, Ф. 19, Оп. 2, С. 251, А. 68.

Літ.: «Известия Криворожского Совета», 1919, 8 апр.; Мельник О.О. Криворізька міськрада в 1920–1941. Кривий Ріг, 2005, с. 277–288.

Лісове господарство – галузь г., яка займається збереженням, використанням і відтворенням лісів.

Криворіжжя розташоване у степовій посушливій зоні, тому природних лісів тут було мало (1–2 % площі). Ліси локалізувалися по балках і вздовж берегів річок. Деякі з них мали

значні розміри, наприклад, у Дубовій Балці – бл. 390 дес. Після створення *Криворізького повіту* у 1919 пл. лісів збільшилася. У 1923 до орг-ного *Криворізького округу* ввійшло велике Нікопольське лісництво. Так. чин., пл. лісів досягла 4,7 % території. У 1923 було створено р-ну комісію з націоналізації Л. фонду, яка займалася питаннями розмежування земель, передачі лісів у користування селян, обслуговування Л. ділянок. З 21 трав. 1925 на підставі положення Наркомзему “Про впорядкування державних земельних і лісових фондів” з груд. 1925 для кер-ва райкомісіями введено посаду обласного уповноваженого Наркомзему. У Криворізькому окрузі на вказаний час діяло 3 райкомісії. Найбільшою була Нікопольська, яка обслуговувала Нікопольський, Апостолівський і Шолохівський р-ни. Криворізьке окружне земельне управління у лип. 1925 приступило до складання проектів передачі Л. ділянок Держ. майнового фонду. По Криворізькому лісництву селянам безкоштовно надано 1 456 дес., по Нікопольському – 9 472 дес., по Покровському – 20 дес., по Мар’їнському – 957 дес. З 1926 стали практикувати публічні торги з продажу лісу на корені. Першими дачами, які були

Оголошення Криворізького лісництва про торги, 1926, 10 лют.

продані, стали Гурівська, Чабанська, Ганнівська і Куцівська – всього 79 ділянок по ціні від 17 до 130 крб. за десятину. Гол. породи: дуб, ясень, берест. на кін. 1926 в окрузі числилося 8 тис. дес. лісів місц. значення, переданих населенню, яке їх по хижацькому експлуатувало.

На поч. квіт. 1927 селянству округу передано 8 784 дес. лісів, які було розділено на 66 ділянок пл. від 2 до 50 дес. Округком прийняв рішення про проведення обстеження стану лісів і розробки планів їх експлуатації та обслуговування. У 1927 продовжувалися торги на рубку під корінь з держ. Л. фонду. Так, з Гурівського лісу продано 46 дес., Чабанської дачі Казанківського р-ну – 10 дес. Подібна практика продовжувалась і у наступному році, але в менших обсягах. Перевага надавалася індивідуальним забудовникам і будівельним орг-ціям. З 1928 впроваджено у щорічну практику у квітні проводити “Тиждень лісу”, під час якого школяри, робітники і колгоспники займалися озелененням сіл, селищ, насадженням нових лісосмуг і розширенням існуючих. Так, у вказаному році було висаджено 1,2 млн. саженців.

На 1929 стан місц. лісів значно погіршився у результаті госп. і побутового (паливо) нищення. Розпочалися процеси ерозії ґрунтів. Було підвищено такси за користування лісами і виділено 15 тис. крб. на облаштування берегів Саксагані й Інгульця. З 1 жовт. 1929 всі держ. ліси Криворіжжя було підпорядковано Держ. лісогосподарчому т-ту (“Укрдержліс”). Протягом 1929/30 вказаний т-т провів у Криворізькому окрузі лісозаготівлі на пл. 312 га та вирубаню лози на 2 714 га. Заготовлено 4 415 м³ будівельного лісу, 2 тис. саж.³ дров, 3 126 саж.³ леозового хмизу (1 саж.=2,13 м). У 2-й пол. 1930-го розпочато реорганізацію місц. апарату “Укрдержліс”, але у зв'язку з ліквідацією Криворізького округу намічені заходи, крім чергового підвищення цін за користування Л. ділянками,

не втілено в життя.

У 1931 утворено *Криворізький р-н*, куди входив і суч. *Широківський р-н*. У зв'язку з малою пл. лісів гол. увага стала приділятися їх штучному розведенню. Так, у 1931 план посадки збільшено з 143 га 400 га. Зокрема насаджено лісосмуг: виправно-трудовою колонією – 70 га, *Зернорадгоспом* – 200 га, радгоспом “*Червоний шахтар*” – 38 га, Робкоопом – 50 га, комунгоспом засаджено ярів 11,4 га, закладено 25 га лісопитомників. До міськради запрошено фахівця-лісомеліоратора. У 1933 висаджено 760 тис. саженців на пл. 75 га у вигляді лісосмуг. У 1936 планом передбачено: захисних лісосмуг вздовж залізниці 40 га, полевих захисних смуг 139 га, залісення ярів 46,5 га, обсадження ставків 20 га, насадження лісу 41 га. З них весною мали посадили 175 га, але висадили тільки 40 %.

Дж.: ДАДО, Ф. Р3484, Оп. 1, С. 7, А. 25; Там само, Ф. 19, Оп. 2, Ю С. 251, А. 42; ЦДАВОВУ, Ф. 1, Оп. 3, С. 1284, А. 8; Там само, Оп. 4, С. 765, А. 28; Там само, Оп. 5, С. 636, А. 74 зв., 78; Там само, Оп. 6, С. 709, А. 89; ЦДАГОУ, Ф. 1, Оп. 2, С. 7025, А. 39.
Літ.: “Красный Горняк”, 1925, 16 июн., 7 июл., 27 июл.; Таке саме, 1926, 14 янв., 27 мар.; Таке саме, 1927, 5 апр., 1 окт., Таке саме, 1928, 21 апр.; “Червоний Гірник”, 1929, 20 груд.

Літературне життя. Відомостей про Л.ж. на Криворіжжі в 1-й чверті 20-го ст. збереглося мало З місц. поетів виділялася Станіслава Глинська, вірші якої було надруковано у “Верхньодніпровському земському листку” (27 трав. 1916). У 1919 у місц. «Известиях Криворогского Совета» публікувались вірші В. Смірнова. Про існування у *Кривому Розі* відділення спілки селянських письменників “Плуг”, заснованої у лют. 1925, писав “Красный Горняк” (9 лип. 1925). Наприкінці груд. 1925 було створено Криворізьке літературно-громадське об'єднання (Кривліто), до складу бюро якого обрано Я. Скрастеня, З. Марголіса, В. Недавнього, О. Солодудіна, Штейнгардта, Фанштейна, Смелянського і П. Корнеєва. Літ. вечори проходили у клубі ім. Комінтерну і були відкриті для всіх бажаючих. Всі твори, які планувалося видавати, повинні були спочатку отримати дозвіл уповноваженого по політдруку *Криворізького округу*. У 1926-27 при профспілкових орг-ціях і клубах Кривбасу утворено Л. гуртки. Найвизначнішою Л. подією 1927 була лекція, яку на поч. року прочитав харківський пролеткультівець Мішка Бродяга у клубі ім. Радченка. У січ. 1928 відбувся вечір пам'яті, присвячений 10-річчю смерті єврейс. письменника Менделя Скорім (Абрамовича). У наступному місяці було орг-но Л. дискусію по повісті П. Мирного “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”. У берез. пройшли вечори, присвячені 67-й річниці смерті Т.Г. Шевченка, а у кін. місяця – урочистості з приводу 60-річчя зі дня народження М.Горького. У 2-й пол. берез. у рамках проведення вечорів укр. літ. у Кривбасі побувала група відомих укр. літераторів: Остап Вишня, І. Микитенко, Вол. Сосюра, Л. Первомайський. 25 квіт. у центральній міській б-ці ім. Монастирського відбувся вечір з нагоди 10-річчя смерті М. Коцюбинського. У трав. з успіхом пройшов цикл лекцій відомого лєнінградського письменника В.К. Покровського. Особливим успіхом користувалися теми: “Шлюб, розлучення і вільне кохання” та “Самогубство інтелігенції”. У сер. черв. прочитано доповідь на тему “Суч. стан української літератури” у міському сільбуді при великому зібранні громадськості. У кін. листоп. 1928 було проведено тижневик пам'яті М. Чернишевського. Школярі писали спеціальні реферати на тему: “Чернишевський як великий російський гегемонець та матеріаліст”.

У січ.–берез. 1929 пройшли вечори критики твору А. Головка “Бур'ян” і Г. Епіка “Без ґрунту” та Л. диспут по роману І. Ле “Роман Міжгір'я”. У квіт. і трав. відбулись вечори вшанування річниць з днів смерті М. Коцюбинського і П. Мирного. У черв. відбулася нарада літераторів-початківців, які писали єврейс. мовою і орг-но Л. гурток при Будинку єврейс. культури (див. *Будинки Єврейс. культури*).

У берез. 1929 проведено 1-у окружну нараду літераторів-початківців, на якій розглядалися завдання Л. сторінки “*Червоного Гірника*”, аналізувалася творчість Л. Юхвіда. Було прийнято рішення про орг-цію Л. осередки при “Червоному

Гірнику”. Відразу ж після створення Л. орг-ція почала проводити вечори на рудн. та виїздити у р-ни. Особливо чисельними і активними виявилися Криворізький міський гурток, групи рудн. ім. К. Лібкнехта і “*Жовтневий*”.

2-а окружна нарада літераторів відбулася 22 черв. 1930. На неї всі Л. гуртки делегували по одному представнику. У

лип. протягом тижня на Криворіжжі перебувала група харківських письменників, які допомагали у проведенні місячника укр. культури: І. Капустянський, І. Лисогорко, І. Бойко, Василь Сокіл, Д. Соколов, Дмитро Бедзик. На поширеному засіданні Криворізької орг-ції ВУСПП 15 листоп. 1930 група криворізьких літераторів виступила з резолюцією, у якій вимагала зміни кер-ва “Молодняка”, який на той час став об'єктом різкої критики з боку партійних органів за відхід від принципів “пролетарської ідеології”. Резолюцію підписали: Юхвід, Олійник, Хазан, Микитенко, Плахоття, Гриша, Кулик, Штаферук, Бетін, Павлик, Оксаніченко, Пронченко, Гурієв, Смальців, Кучма, Щупка, Москаленко, Варецький, Скачко. У жовт. 1930 секретаріат ВУСПП прийняв рішення про прийом до чл. орг-ції криворізьких письменників: Л. Юхвіда, М. Хазана, П. Плахотті, О. Гриші, І. Штукина, М. Олійника. (Див. *Всеукраїнської спілки пролетарських письменників Криворізька орг-ція*). Восени 1930 Л. гурток рудн. ім. К. Лібкнехта почав випускати машинописний ж. “Шахтарка” в 10-ти примірниках.

Від криворізької орг-ції на міжнародний пленум “революційної літератури” відряджено М. Олійника та Л. Юхвіда. У цей час розпочинається кампанія “заклику ударників у пролетарську літературу”. До місцевої орг-ції були прийняті передовики вир-ва: Масляний, Чорний, Явтушенко з гуртка рудн. “Жовтневий” і Оксаніченко, Стефан, Марченко, Троценкова з рудн. ім. *Кагановича*.

З 1931 Л. сторінка “Червоного Гірника”, яка до цього виходила раз на тиждень, стала щомісячною.

27 берез. 1931 на честь річниць створення Л. групи “Червоний Гірник” проведено всебасейнової зліт Л. гуртків разом з орг-цією літераторів Нікопольського і П'ятихатського р-нів. На поч. берез. створено секретаріат з 5 осіб: М. Олійник, Л. Юхвід, П. Плахоття та ще двоє робітників-ударників. У трав. МПК заслухав доповідь про роботу криворізької Л. орг-ції. Було прийнято рішення про клопотання перед ЦК КП(б)У про видання спеціального Л.-худ. щомісячника, виділення 4 тис. крб. на роботу з ударниками, яких закликано в літературу, виділення 20 місць на курорти та ряд ін. орг-ційних заходів по посиленню партійного кер-ва місц. Л.ж.

У сер. року вийшли з друку такі книжки про Криворіжжя: роман Л. Юхвіда “Вибух”, поезії М. Олійника “З рудяних надр”, вірші М. Пронченка “Штурмує надра”. На сер. року в більшості Л. гуртків, які були затиснуті в лещата постійного партійного контролю та формалізму, робота занепадала. У лип. міська орг-ція оголосила конкурс на кращу “пролетарську бойову пісню”. 12 лип. з'явилася 1-а Л. сторінка у багатотиражці рудн. ім. *Артема* “Бурка”, а на рудн. “*Червоногвардійський*” орг-но Л. групу, яка взяла назву “Молодий шахтар”. У серп. Л. гуртки орг-но на рудн. ім. *Чубаря* і сел. *Широке*. 16 серп. Криворізька орг-ція ВУСПП та Всеукр. бібліотечні курси провели Л. вечір, де було розглянуто творчість криворізьких

ВИЙШОВ З ДРУКУ
ПЕРШИЙ НУМЕР ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО ЖУРНАЛУ
„КРИВБАС“
Криворізької організації ВУСПП-у

Криворізька філія ВУСПП, єврейський літературний гурток та центральна бібліотека

9-Х о 7 год. веч. в клубі „Харчсмак“ організує
ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНУ ВЕЧІРНУ
за участі єврейського пролетарського письменника—члена ВУСПП ШКАРОВСЬКОГО
На вечірці буде складено доповідь—„Політика партії в націоналі” та будуть виступи тов. Шкаровського і члена Криворізької філії ВУСПП.
Крім того буде художня частина.
Віта за спеціальним квитком.

Повідомлення про вихід першого номера журналу “Кривбас”, 1931, 8 жовт.

письменників. У серп. до чл. Криворізької орг-ції ВУСПП прийнято П. Ногіна, Ю. Козаченка, О. Масляного, І. Марченка, І. Штаферука, П. Городенка, Ол. Гуреева, В. Скачка, І. Горбашевського, П. Рогачевського. Було також створено критичну групу при міській орг-ції на чолі з С. Несміхом. МПК на своєму засіданні 15 серп. прийняв рішення про видання з верес. худ. ж. "Кривбас". У цей час на обліку у філії ВУСПП були гуртки рудн.: ім. Дзержинського, ім. Артема, "Жовтневий", "Червоногвардійський", ім. Кагановича, ім. Леніна, ім. Чубаря, а також с. Широке, гірничого технікуму, педінституту, ст. Долгінцево. З жовт. розпочато роботу по збору матеріалів для нарисів "Історія Криворізьких шахт і заводів". У листоп. згідно з вказівками центру прийнято рішення про проведення "виробничих дискусійних нарад" під гаслом "за творчу гегемонію пролетарської літератури, за закріплення заклику ударників до літератури". Замість вибувшого з секретаріату Л. Юхвіда обрано І. Штукіна. До кін. року на зборих гуртківців лунали заклики "до оволодіння діалектично-матеріалістичним світоглядом", "викривати і трощити ворожі теорії, що прикриваються марксистською фразеологією", "боротися з троцькізмом і воронівщиною" тощо. Все це не сприяло свободі творчого самовираження. подібна мета ставилася і при проведенні конкурсу на кращий виробничий нарис, результати якого оголосили в кін. 1931.

На поч. 1932 видано збірник творчості чл. орг-ції ВУСПП та Л. гуртків обсягом 10 друкарських листків. 1-й з'їзд Криворізької орг-ції ВУСПП відбувся 30 берез. 1932. З доповіддю про роботу виступив відповідальний секретар Л. Юхвід. На з'їзді були представники Л. орг-цій Білорусії, Черкащини, Миколаївщини та ряду р-нів Дніпропетровщини. З'їзд обрав секретаріат Криворізької орг-ції у такому складі: Кириленко, Л. Юхвід, В. Нікітченко, М. Олійник, О. Гриша, Жовтецький, Нахатович, М. Хазан, І. Штукін, Коваленко, Павечко (м. Нікополь), О. Мартинець. Редакцію ж. "Кривбас" затверджено у складі: Нікітченко, Константінов, Кириленко, Олійник, Шангін, Кулик, Марченко, Гальперін, Юхвід. У поточному році проведено ряд заходів по вшануванню пам'яті В. Маяковського та 40-річчя Л. діяльності М. Горького. У квіт. орг-но загальноміську конференцію з питань огляду дитячої літератури при активній участі гуртківців та чл. ВУСПП. У наступному 1933 відмічено 50-річчя Дем'яна Бідного і 70-річчя О. Серафимовича. У зв'язку з підготовкою до Всеукр. з'їзду письменників відбувся розподіл обов'язків серед чл. спілки: всіх прикріпили до Л. гуртків, відповідальними за вихід Л. сторінки призначено Олійника та Юхвіда. 16 серп. 1933 у клубі "Харчосмак" відбулася зустріч жителів міста з групою зарубіжних письменників: Емі-Сяо (Китай), Лео та Жанна Мусіна (Франція), Барт (Угорщина), Ляйпенес (Латвія). До орг-ного при редакції "Червоний Гірник" Л.-консультаційного відділу запрошено Л. Юхвіда, О. Гуреева, М. Пронченка, та ін місц. літераторів. У кін. року гол. завданням стало видання Л. гуртків, які розпалися під час голоду 1932–33, та створення "високохудожньої книги про ударників Кривбасу". З цією метою письменники уклали "соціалістичну угоду" написати і видати у 1933: М. Олійник – роман у віршах "Молодість", О. Гуреев – повісті "Динаміт" і "Комсомольська радість", Д. Степанов – роман "За шахтами", Д. Ткач – збірку оповідань про боротьбу з "дрібновласницькою психологією і народження нової соціалістичної свідомості".

У квіт. 1934 до складу комісії по прийому до спілки рад. письменників УСРР включено Л. Юхвіда. 7 трав. 1934 згідно з рішенням МПК відбувся зліт Л. гуртків і письменників-початківців Кривбасу з питань завдань орг-ційно-масової і творчої роботи Л. гуртків. На ньому була присутня делегація оргкомітету СПУ та представники Дніпропетровської орг-ції.

На поч. верес. 1934 орг-но Л. осередок при Криворізьбуді. У листоп. кандидатами до СПУ прийнято М. Олійника та О. Гуреева.

Протягом 1935 криворізькі літератори провели ряд вечорів, присвячених творчості А.П. Чехова (січ.), творам М. Шолохова "Піднята цілина" та "Тихий Дон", творчості О.С. Пушкіна (серп.), обговоренню повісті "Аванпост" І. Криленка.

У верес. група укр. письменників протягом тижня перебувала на Криворіжжі: Ю.Смолич, Ю. Яновський, А. Дикий, Л. Юхвід, І. Луранов. Вони провели ряд зустрічей на вир-ві, по колгоспах і шк.

У жовт. до Кривого Рогу прибув журналіст Паул Бергер, який провів ряд вечорів з мешканцями і опублікував серію нарисів у "Червоному Гірнику" під загал. назвою "Париж – Кривий Ріг". З Л. подій слід назвати підготовку до ювілею О.С. Пушкіна, смерті М. Горького, обговорення роману М. Островського "Як гартувалася сталь" У трав. на Криворіжжі гостював відомий письменник Гордій Коцюба, автор роману "Нові береги". У жовт. 1936 літератор з Ленінграду В.В. Архангельський протягом 2-х тижнів читав лекції з питань розвитку вітчизняної і зарубіжної літ. З верес. розпочав роботу гурток письменників-початківців при педінституті. Протягом 1936 у контексті підготовки до Пушкінського ювілею було прочитано понад 300 лекцій і проведено більш як 100 різноманітних заходів, включаючи Пушкінську олімпіаду (поч. 1937). Орг-лися також вечори, присвячені творчості московських письменників М. Богданова і Я. Шведова, які виступали у робітничих клубах.

Масові репресії наклали негативний відбиток на роботу місц. Л. орг-ції. На заняттях усіх осередків обов'язково пророблялася тема "Троцькістсько-фашистська та буржуазно-націоналістична диверсія в літературі". Така ж черга денна була і на нараді письменників-початківців Криворіжжя, що відбулася 12 черв. 1937.

У 1938 пройшли Л. вечори, присвячені творчості М.Некрасова (січ.), Шота Руставелі (лют.), М. Горького (берез.), Т.Г. Шевченка (жовт.), Шолом Алейхема (груд). У трав. на Криворіжжі побував дитячий письменник з Ленінграду І.П. Малишев, який зустрівся з письменниками та трудовими колективами.

1939 пройшов під знаком підготовки і проведення урочистостей, присвячених 125 річниці зі дня народження Т.Г. Шевченка. У квіт. відмічали 80-річчя з народження Шолом Алейхема. Були також проведені вечори, присвячені О.С. Пушкіну і А.П. Чехову (січ.). Лермонтовські дні пройшли у жовт.

У 1939 сільс. вчитель С. Шарата закінчив роман "Шахтарі", повністю присвячений Кривбасу. Д. Ткач завершив повість "На хвилях", присвячену ВМФ. В. Шаблій написав п'єсу "Кум Антон" і ще кілька п'єс. І. Потапенко працював над рядом психологічних новел. Але, в цілому, Л. життя на думку критика В.Форменка, фактично протікало мляво. Актив Л. групи при "Червоному Гірнику" фактично розпався. У 1940 відновився вихід припиненої у 1933 Л. сторінки при "Червоному Гірнику", яких видано 6. Всі ці номери складаються виключно з віршів і уривків, які прославляють діяльність Й. Сталіна і комуністичної партії. Л. вечори проходять тільки по творчості канонізованих офіційною ідеологією персоналій: М. Островський, В. Маяковський, А. Міцкевич, М. Горький. У груд. на нараду Л. активу прибуло бл. 20 літераторів. Представник Дніпропетровської орг-ції І.Шехтер заявив, що останні 2 роки Л. життя на Криворіжжі було майже припинено.

У 1941 відбулися вечори, присвячені пам'яті М. Лермонтова (січ.), Д. Фурманова (берез.), М.Горького (квіт.), І. Франка (трав.), В. Маяковського (трав.)

1 берез. у міській центральній б-ці відбулася зустріч місц. літераторів з відомими укр. письменниками П.Северовим і Л. Прінцером. При редакції "Червоного Гірника" розпочато регулярні заняття з літераторами-початківцями, які відвідувало 18 осіб.

Список місц. літераторів, які публікувалися у "Червоному Гірнику" з 1925 по 1936:

Бейлін Павло
Бобшко А.
Бойко І.
Бондар Н.
Бочаров О.
Внук К.

Голованіський М.
Горбашевський І.
Грабаренко С.
Гриша О.
Гур'єв О.
Гуцалюк І.А.
Дмитренко С.
Журавльов
Заворотько Д.
Іванченко М.
Козаченко Ю.
Костюковський І.
Крячко К.
Кундер А.
Лабезний С.
Мазуренко В.
Майов
Марченко
Масляний О.
Мисник В.
Москаленко А.
Несміх С.
Нікелін Д.
Ногін П.
Ординський М.
Оксаніченко П.
Олійник М.
Павлік П.
Палій П.
Плахоття П.
Потапенко І.
Пронченко М.
Роза В.
Руденко М.А.
Саєнко В.
Силенко Г.
Соломко А.
Сосюра В.
Степанов Д.
Стефан М.
Сторожук В.
Ткач Д.
Топчій О.
Троценко Ніна
Хазан М.
Ходорковський Н.
Черемис Ю.
Чорний М.
Шаблій В.
Шарата С.
Шеремет В.
Штукін І.
Юхвід Л.

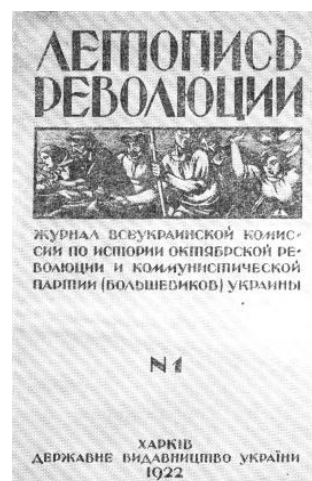
Літ.: "Красный Горняк", 1926, 5 янв., 4 фев., Таке саме, 1927, 20 янв., 26 мар., Таке саме, 1928, 1 янв., 17 мар., 18 мая, 17 июн.; "Червоний Гірник", 1928, 26 листоп., Тае саме, 1929, 2 лют., 31 берез., 21 квіт., 27 черв.; Таке саме, 1930, 20 берез., 27 берез., 20 черв., 30 черв., 6 лип., 7 листоп., 17 листоп.; Таке саме, 1931, 11 берез., 21 трав., 26 серп., 30 листоп., 20 груд.; Таке саме, 1932, 31 берез., Таке саме, 1933, 2 серп., 16 срп., Таке саме, 1934, 1 трав., 18 верес., 15 листоп.; Таке саме, 1935, 23 верес., 12 жовт., Таке саме, 1936, 22 черв., 15 жовт.; Таке саме, 1937, 12 лют., 14 черв., 23 серп., 15 жовт.; Таке саме, 1938, 8 січ., 12 трав., 12 груд.; Таке саме, 1939, 27 листоп.; Таке саме, 1940, 25 груд.; Таке саме, 1941, 22 січ. 1 берез.

"Літопис Революції", журнал – присвячений історії КП(б)У і жовтн. р. на Україні, виходив у Харкові у 1922–33, спочатку на рос., а з 1928 – на укр. мові, переважно раз на 2 місяці.

Містив багато матеріалів про події 1905–07 та громадянської війни на Катеринославщині та Херсонщині. Зокрема в числі 3 за 1925 опубліковано ґрунтовну статтю В.А. Валявка "З історії робітничого руху на Криворіжжі (1903–1905)".

Й. Якір, командир 45-ї д-зії, яка вела бойові дії у межах Криворіжжя надрукував свої спогади "З історії 45-ї червонознаменної дивізії" у числі 2 за 1928. У номері 2 за 1923 В.А. Валявка опублікував статтю "З революційної діяльності катеринославських робітників з 1914 по 1917", де також згадується Кривий Ріг. Про Криворіжжя говориться у праці Г. Новополіна "Революційне захоплення Катерининської залізниці у 1905", що вийшла у числі 2 за 1923 (ст. 67–72). Задніпровець (Д.З. Лебідь) у номері 3 за 1923 (с. 91–107) опублікував "Нариси революційної роботи на Катеринославщині до 1917 року", де згадується північна частина Криворіжжя. Цікаві свідчення наведено у розвідці Д.Кіна "Повстанський рух проти денікінщини на Україні" № 3–4 за 1926, с. 70–90. Про селянське повстанство під проводом отамана М. Григор'єва говорить у статті В.Т. Круть "До історії боротьби проти григор'євщини на Україні", №5–6 за 1932, с. 119–147.

Літ.: Комаренко Н.В. Ж. "Літопис Революції". К., 1970.

Титульний лист
ж. "Літопис Революції",
1931, 8 жовт.

Лозуватська волость – адм.-тер. одиниця *Верхньодніпровського повіту*. Створено у 1861. У 1883 до складу Л.в. входило Л. сільс. т-во, яке володіло 11 130 дес. землі і складалося з 2 653 осіб, розмір наділу становив 4,2 дес. на ревизьку душу. У Мар'янівській громаді нараховувалося 767 ревизьких душ, які володіли 325 дес. землі – по 2 дес. на г-во. Дубовобалківське т-во нараховувало 10 ревизьких душ і 20 дес. землі – по 2 дес. на г-во. Всієї селянської землі у Л.в. було у громад 11 478 дес. і 2 824 у власників г-в.

У 1886 у Л.в. було 2 селянські громади, 4 поселення з 779 загальн. к-тєю дворів, де проживало 1 790 ревизьких душ, а загалом 2 280 чол. і 2 120 жін. Всієї землі: у селянських громадах – 10 918 дес., у приватних осіб – 1 868 дес., з них орної 500 дес., казенної 2 300 дес., з неї у свою чергу орної 1,20 тис. дес., ін. землі 1,10 дес. У межах волосної тер. було 15 206 дес., з якої орної – 9 884 дес.

На земській поштової ст. працювало 4 конюха, 2 ямщика, 2 фуражира і було 2 саней (бричок). З 1891 по 1894 поштоутримувачем був селянин Костянтин Непийчай.

У 1894 у Л.в. нараховувалося 11 ремісників: 8 ковалів, 2 бондарі, 1 скорняк.

Протягом року проводилося 3 ярмарки: Олексіївський (з 17 берез., 3 дні), Переполювенський (на пол. Пасхального посту), Фоминський (з 6 жовт.). На той час у в. проживало: 8 965 осіб у с. Лозуватка, 700 осіб у с. Мар'янівка, 1120 осіб у с. Суха Балка; разом – 10 785 осіб. З 1892 у Лозуватці діяла шк. грамоти, де навчалося 60 хлопчиків і 13 дівчаток. і земське нар. уч-ще 1-го розряду на 180 учнів, утримання якого обходилося у 800 крб. на рік.

На 1898 населення Л. в. складалося з 4 877 чол. і 4 892 жін., з них селян було 4 862 і 4 786 відповідно, ін. станів 115 і 106 відповідно, дворів 1 363, будинків 1 386. Склад домашньої худоби: бугаїв 15, волів 557, корів 802, гульової худоби (до 3-х років) 656, телят до 1 року 675, коней робочих 2 158, гульових 171, лошат 88, овець іспанських 1 165, овець простих порід 4 334, кіз 4, свиней 656.

На 1911 у Л.в. нараховувалося 1979 дворів, 4 922 чол., 4 727 жін., разом – 9 649 осіб. Орної і неудобної землі у 1900 було 11 500 дес., у 1911 орної 11 487 дес., неудобної 276,5 дес. У 1911 на хутори виділилося 20 г-в, які мали 145 дес.

У 1917 Л.в. входила до 5-ї дільниці мирового судді, 3-ї

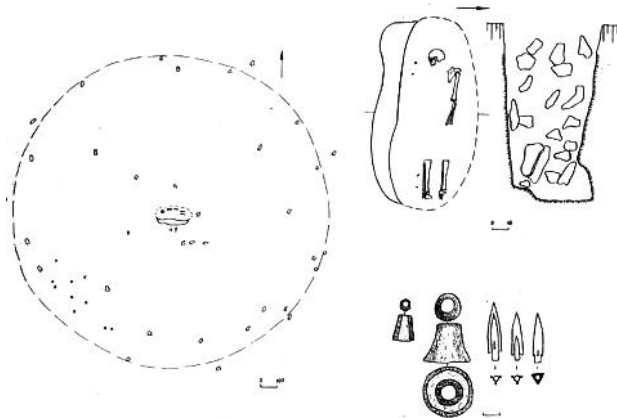
судово-слідчої дільниці, 3-ї дільниці земського начальника, 3-ї призовної ділянки, 6-ї дільниці станового пристава. Волосним старостою був Іов Тимофійович Ходулай, волосним писарем – Пилип Федорович Трикозенко, головою волосного суду – Микола Андрійович Бажинський, секретарем волосного суду – Василь Федорович Кобицький, начальником поштово-телеграфного відділу – Феодосій Григорович Соболев, священиками – от. Полікарп Пепескул, от. Прокопій Смик і от. Роман Левін, лікарем в амбулаторії – Віра Іванівна Шамаєва-Тимошенко, провізором аптеки – Гольда-Ріва Шльомівна Львова.

З лют. 1919 по берез. 1923 Л.в. входила до складу *Криворізького повіту*. У берез. 1921 діяли: 1 лікарня, 1 амбулаторія, де числився лікар і 2 фельдшери. У 7 шк. працювало 12 вчителів і нараховувалось 320 учнів, які навчалися 29 год. на тиждень. Були також 6-ка і хата-читальня.

Відношення населення до рад. влади визначалося як довірливе, до компартії і комуністів – негативне, до прод. органів – вкрай негативне.

Дж.: Отчет ВУЗУ за 1883 год. Екатеринослав, 1884 с. 175; Волости и важнейшие гмины Европейской России. В. VIII. СПб, 1886; Отчет ВУЗУ за 1891 год. Верхнеднепровск, 1892, с. 134; Отчет ВУЗУ за 1894 год. Верхнеднепровск, 1895, с. 206, 283; Отчет ВУЗУ за 1898. Верхнеднепровск, 1899, с. 32; Список населенных мест Верхнеднепровского уезда, Верхнеднепровск, 1911, с. 12–13; Екатеринославский адрес-календарь на 1917 г. Екатеринослав, 1917; ДАДО, Ф. Р3650, Оп. 1, С. 329, А. 75.

Лозуватська курганна група. У 1989 на 1-у водорозділі р. Інгулець досліджено групу з 12 насипів, 9 з яких було розкопано грабіжниками. Зафіксовано 34 поховання різних епох: від енеолітичних (сер. 3 тис. до н.е.) до пізньосередньовікових. Найбільш давнє поховання здійснено в кам'яній скрині, належало до *кемі-обинської* культури і датується 25 ст. до н.е., найбільш пізнє – 13 ст. н.е. Знайдено також 6 *ямних*, 4 *катакомбних*, 6 середньої *бронзи* і 10 пізньої, 6 *скіфських* і 1 *кочівницьке*. В найбільшому кургані, висотою 3,5 м, у катакомбному захороненні 23 ст. до н.е. зафіксовано розпис вохрою по лицевій частині черепа. Основна категорія

Пограбоване поховання скіфа, 4 ст. до н. е., 1989

поховального інвентарю доби міді-бронзи – кераміка. Скіфські могили пограбовані ще в давнину. знахідки представлені бронзовими вістрями стріл різних типів, фрагментами золоті пластини (обивка дерев'яної чаші), прикрасами кінської вуздечки (бляхи) і одягу (ворварки), пластинками від залізного панцера.

Літ.: Мельник А.А. Кто мы?.. Кривой Рог, 2003, с. 103–104.

Лозуватський район – адм.-тер. одиниця *Криворізького округу* з 1923 по жовт. 1926.

Згідно з переписом 1916 у межах майбутнього р. проживало 14 055 чол. і 16 328 жін., у 1917 – 16 968 і 17 566, у 1920 – 15 053 і 16 283, у 1924 – 17 556 і 17 488 відповідно.

На поч. 1925 зростання с-г вир-ва на 70 % відбувалося за рахунок середняків і заможників і на 30 % – за рахунок

бідняцьких г-в. У виборах до сільрад взяло участь 30–40 % тих, хто мав право голосу. Склад сільрад: 70 % бідняків і чл. профспілок, 20 % середняків, 10 % ін. Із загал. кількості чл. сільрад 25 % жін. На відповідальних роботах жін. не було. Комісії сільрад ніякої роботи не проводили, засідання відбувалися 1 раз на 2 місяці. Добровільні т-ва серед селян популярності не мали, ті відносилися до них з недовірою. Демобілізовані червоноармійці йти до активу сільради не бажали, а вели своє індивідуальне г-во. У результаті землеустроїних робіт 50 % ділянок виявилися розташованими на відстані 8–10 км від місця проживання селян. На створення висілків селянство не погоджувалося. Проводилися загал. виїзди селян для боротьби з ховрашками. Лікарняна мережа до 1925 практично відсутня, при відкритті амбулаторії 50 % витрат жителі брали на себе. Лікарі авторитетом не користувалися. Встановлено плату: 3 пуд. пшениці за прийом. Часто зверталися до знахарів.

Шк. за соціальним складом учнів розподілялися так: 6 % – діти робітників, 25 % – чл. *КНС*, 57 % – середняків, 3 % – службовців, 9 % – заможників. Відвідували шк. 70 % учнів. У шк. лікнули бідняки і чл. *КНС* складали 60%, середняки – 30 %, заможники – 10 %. 2/3 були чоловіки віком від 17 до 25.

Стан *КНС* був слабим, більшість бідняків не була втягнута у роботу. Рівень керівників низький, ніякої політико-виховної роботи не проводилося. Були випадки порушення прав на пільги чл. *КНС*. Сільс. орг-ції у своїй роботі обмежувалися написанням звітів до райКНС раз на 2 місяці. Так, у найбільшій орг-ції *КНС* – Ганнівській, де було 122 чл. (83 г-ва), землі на їдока було 1,75 дес., у всіх було 40 корів, 8 биків, 40 коней, 43 вівці. Г-ва *КНС* часто здавали свою землю в оренду (до 50 % наділу), а на ін. жили самі. С-г податок 1924 виконано на 80 %. З 1924 існує каса взаємодопомоги, кошти з неї видавалися кому-завгодно і скільки бажали. Гроші витрачалися на все, крім допомоги населенню. У населення про КВД склалася дуже погана думка. Селяни у 1921–24 ніякого сприяння не отримали, кошти витрачалися не за призначенням.

Населення кооперовано на 50 %, середній пай – 3,5 крб., з повним паєм 60 %, ін. – з 50 %. Пайовий капітал з 1924 збільшився на 200 %. Чл. кооперативу переважно були середняками і бідняками, заможники туди не входили. Накладні витрати склали 11 %, утримання штату – 3 %, націнка на товари 10–17 %. Предметами першої необхідності кооперативи забезпечувалися на 60 %. Держ. установи відпускали товари у кредит за 50 % вартості на 20–30 днів. С-г кооперативи знаходилися у важкому стані. Правління отримувало великі позички, а комерційну діяльність вести не вміло. У АТ нараховувалося 193 пайовика. майна на 12 944 крб., товарів на 2 036 крб., цінних паперів на 1 097 крб. (на 1 лют. 1925). Обіг за 4 місяці склав 6 458 крб., націнка на пиво – 1 346 крб. (21 %), хлібозаготівлі – 11 365 крб., борги різним орг-ціям – понад 15 тис. крб. Ціни в лавках кооперації на 5 – 10 % нижчі, ніж у приватників.

Значно укріпилися г-ва заможників і середняків, а частково і бідняків, які мали на їдця в середньому 1,7 дес. землі, сім'ї в основному склалися з 5 осіб. Наділи вони давали середнякам і заможникам, оскільки не мали коней. У 1923 селяни-бідняки здавали землю в оренду з половини врожаю. З 1925 податок на ріллю, взяту в оренду, почали платити орендарі. Бідняки, які здавали с-г податок по 80 коп. за пуд, потім змушені були купувати зерно по 2,5 крб. Середняки виконували податок по хлібним, олійним та ін. культурам. Податок на середняків був “безбожним” – 80 % врожаю. Заможники завжди повністю виконували податок.

Розподіл землі по їдцях (дес.):

Таб. 1

Майнова група	Наділ землі	Оренди	Всього	Здача в оренду	% здачі	к-ть землі, зданої в оренду
Бідняки	1,75	–	1,75	0,75	40	25–30
Середняки	1,75	0,75	2,5	–	–	–
Заможники	2,0	4	6,25	–	–	–

Кіл-ть надільної і орендованої землі на їдока (дес.):

Таб. 2

Майнова група	1913		1920		1923		1924	
	Наділ	Оренда	Наділ	Оренда	Наділ	Оренда	Наділ	Оренда
Бідняки	0,25	0,13	1	–	1,75	–	1,75	–
Середняки	1	1,5	2	–	1,75	0,5	1,75	1
Заможники	5	10	8	–	3	2	2,25	4

Таб. 3

Майнова група	% посівної пл.		К-ть батраків			
			постійних		сезонних (у %)	
	1923	1924	1923	1924	1923	1924
Бідняки	60	75	–	–	–	–
Середняки	100	150	1,08	2,0	1	5
Заможники	150	200	1,5	3,0	3	8

Розподіл робочої худоби у г-вах:

Таб. 4

Майнова група	Коней, волів	Корів	% г-в від загал. кількості
Бідняки	1 кінь на 2 г-ва	70 % г-в	60
Середняки	140 коней на 100 г-в	по 2 на г-во	35,5
Заможники	4 коня і пара биків	по 4 на г-во	5

У 1925 у Л.р. діяло 20 шк. загал. типу, з них 17 були засновані до Жовтн. революції. У 16 шк. навчання велося укр. мовою, у 3 – рос., у 1 – на укр. і рос. Випуск 1923 відбувся у 5 шк., в т.ч. у 4-х – 4-ті класи, у 1-й – 7 клас. У 14 шк. заняття розпочиналися до 1 жовт., у 4-х – у жовт., у 2-х – у листоп. Виходило: 21 чол., 20 жін. Учні: 993 хлопчиків, 418 дівчаток.

У 1924 населення Л.р. володіло 54 966 дес. орної землі, 409 дес. сіножатей, 3 642 ін. придатної землі. Всієї придатної землі було 59 017 дес. В т.ч. у селян: орної – 31 321 дес., сіножатей – 242 дес., ін. придатної – 2 460 дес.; всього – 34 023 дес. За категоріями володіння розподілялися так: відробу – 371 г-во (749 дес.), черезполосиця – 390 г-в (2 385 дес.); разом 761 г-во (3 134 дес.), громадська форма – 2 г-ва хутірського типу (68 дес.), 107 г-в з відрубами (1 398 дес.).

Розподіл худоби в селянських г-вах (в головах):

Рік	1916	1917	1920
Число г-в	5 294	4 582	4 541
Робочі коні	7 529	8 351	7 492
Робочі воли	87	878	75
Корови	4 002	4 731	4 376
Вівці і свині	2 564	11 808	2 693

Ліквідовано Л.р. згідно з рішенням Криворізького окривконкому у жовт. 1926. Тер. ввійшла до складу Криворізького та суміжних з ним р-нів.

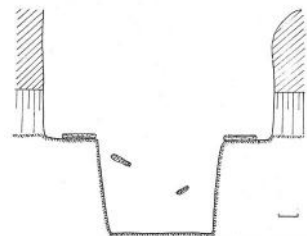
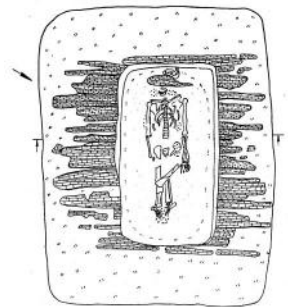
Дж.: ЦДАВОВУ, Ф. 1, Оп. 3, С. 1289, А. 82; ДАДО, Ф. 1, Оп. 1, С. 2203, А. 17–32; Статистический сборник Екатеринославской губернии. 1925. Екатеринослав, 1925, с. 14, 90–91, 96–97, 198–199, 246–247.

Лозуватський рудник. Належав *Краматорівському металургійному т-ву*, відносився до числа середніх за потужністю – 2 млн. пуд. видобутку залізної руди на рік. На р. було побудовано центральну котельню, в якій знаходилося 4 ланкаширських котли з загал. поверхнею нагріву 478 м². Крім цих казанів на шахті № 7 було встановлено 2 вертикальні котли з загал. пл. нагріву 40 м². У центральній електростанції було змонтовано парову вертикальну машину. Компресори загал. потужністю 225 к.с. і горизонтальна машина простого розширення потужністю 15 к.с. Там же працював генератор перемінного струму потужністю 210 кВт і динамо потужністю 14 кВт. Від котлів, що живили центральну електростанцію, подавався пар для підйомних парових машин шахти “Ернест”, яка знаходилася поруч зі станцією. Підйомів на рудн. було 3: 2 парових потужністю 95 к.с. і 1 електричний при шахті № 7 – з силою мотора 22 кВт. Водовідлив забезпечувався 10-ма паровими поршневыми насосами загал. продуктивністю 3,28 м³/хв. і 2-ма центробіжними насосами з потужністю моторів 12,2 кВт.

У 1912–15 управляючим був гірничий інж. Пененджик. Дж.: ЦДАВОВУ, Ф. 39, Оп. 1, С. 2, А. 18.

Лук – ручна зброя для метання стріл, що використовувалася як на війні, так і для полювання. Найдавніші вістря стріл на Криворіжжі датуються кін. 6 тис. до н.е., тобто періодом *мезоліту*, хоча час появи Л. вчені відносять до пізньопалеолітичних часів. Л. став невід’ємною частиною озброєння *скіфів*. Розрізняють простий і складний Л. У останніх переважав складний. На Криворіжжі знайдено кістяні накладки Л. та 4 берестяних колчани зі стрілами, які належали *пловцям* (12 ст. н.е.), а також велику к-ть бронзових вістрь *скіфського* часу. Літ.: Мельник А.А. Кто мы?.. Кривой Рог, 2003, с. 97–109.

Лук’янівка, курган. Знаходився на тер. суч. 10-го мкр. ПівнГЗК (Даманський). Мав висоту 3,7 м, діаметр – 32 м. Досліджувався восени 1981. Знайдено 25 поховань доби міді-бронзи. Зокрема в забороненнях № 1 і № 18 відкрито залишки дерев’яних возів. У катакомбному похованні № 10 на черепі померлого зафіксовано маску з вохри і трепанацію на лобній кістці, а у могилі № 25 – амфіболітові парадну фасеточну сокирку. Всього відкрито 13 поховань *ямної культури*, 11 *катакомбної*, 5 – доби *пізньої бронзи*. В останньому випадку 4 з них знаходилися не в насипу, а в прикурганній виїмці. Літ.: Мельник А.А. Кто мы?.. Кривой Рог, 2003, с. 95.

Поховання ямної культури поч. 20 тис до н. е.

Лютнева революція 1917

– революційні події, які завершилися падінням монархії у Російській імперії.

Про Л. події у Петрограді і Москві на Криворіжжі стало відомо на 2-й день (1 берез.) з телеграфних повідомлень. Звістка про Л.р. була зустрінута абсолютною більшістю населення Криворіжжя з радістю. Ціни на продукти харчування з 1914 в середньому піднялись у 3,5 рази при зростанні зарплати у 1,5 рази. Війна і зниження життєвого рівня в очах мешканців краю пов’язувалися з династією Романових. Люди повірили в кінець війни і скоре покращення умов проживання. На деяких вулицях мешканці танцювали і співали, на рудн. і підпр-вах виникали стихійні мітинги і маніфестації. Найбільше демонстрантів зібралось 2 берез. на Церковній пл. (ріг нинішніх вул. К. Маркса і Леніна). Робітники йшли на демонстрацію зі співом “Марсельези” та червоними прапорами. На імпровізованій трибуні виступали представники різних партій та орг-цій. Панувала загал. ейфорія. Після мітингу робітники колонами розходилися по своїх підпр-вах.

Учасники Лютневої революції на Криворіжжі, фото 1927

Нова хвиля маніфестацій відбулася з 3 берез. На цей раз колони прихильників різних партій з прапорами і транспарантами проходили по вул. Поштовій (нині вул. К. Маркса), Миколаївській (нині вул. Леніна), Вокзальній (нині вул. Леніна і Урицького). Демонстрації носили мирний характер. Подібні ходіння продовжувалися до темряви. На заводських і рудничних селищах мітинги затягувалися до ночі. Більшість з них виникали стихійно або орг-ся активістами різних політичних сил. Органи старої влади були паралізовані. Під час виступів деяких робітників починають звучати заклики до чорного переділу і встановлення контролю над вир-вом.

Поліція була роззброєна і утримувалася під домашнім арештом. Роботу на більшості рудн. було призупинено, – всі гірники були на мітингах. Трудящі рудн. «Дубова Балка», Ростківський, Колачевського, Донецького та ін. висунули вимоги до адм. про введення 8-годинного робочого дня, підвищення зарплати на 25 %, покращення харчування в їдальнях, видачі спецодягу тощо. Слід вказати, що багато робітників старшого віку були налаштовані промонархістськи, вважаючи, що без царя порядку не буде. Але більшість населення вірила, що все буде вирішено швидко і без особливих труднощів.

7 берез. на рудн. Колачевського пройшло «Свято Революції», в якому взяло участь кілька тисяч осіб. Його організував депутат Думи від Криворіжжя І.М. Туляков. Спочатку відбувся урочистий молебень по жертвах війни, в якому взяло участь 9 священиків. Потім почався мітинг на підтримку Тимчасового уряду і проведено збір грошей і цінностей для «спасіння революції».

Селянство Криворіжжя особливої політичної активності не проявило. По селах було орг-но збір грошей і зерна на потреби діючої армії. Більшість населення підтримували есерівську програму соціалізації землі.

Дж.: НА КІКМ, Кн. 27749, А. 57–62, Пахомов А.Г. *Очерк из истории пролетарской революции и гражданской войны на Криворожье (1917–1922)*. Машинопис.
Літ.: «Екатеринославская земская газета», 1917, 10 мар.

Лютого отамана повстанський загін – діяв на Криворіжжі у 1920–21. Справжнє прізвище о. – Єлісей Черевик. У трав. 1920 Л. став командиром 1-го кінного полку *Степової д-зії*

Значок учасника революції

Костя *Блакитного (Пестушко)*. Першою великою операцією полку був розгром спецзагону чекістів у с. Петрове 17 трав. 1920. Згодом о. Л. стає помічником К. *Блакитного*. Після розпуску Степової д-зії Л. приєднався до загону о. *Іванова* (Ілля Тишанін) і спільно з ним продовжив боротьбу з рад. владою. Основним полем операцій п.з. став *Криворізький повіт*. Діяли невеликими з. по 15–20 шабель. Після загибелі Іллі Тишаніна кер-во перейшло до його брата Григорія, а Л. став 1-м заступником, але діяв у більшості випадків окремим з.

Л. прославився як талановитий тактик партизанської боротьби у безлісних степах Півдня. Був жорстоким до комуністів, чл. *КНС*, бійців прод. загонів, чекістів і функціонерів держ. апарату. Влада кілька разів оголошувала про загибель Л. під час боїв, але згодом це спростовувалося. Л. вів виснажливу боротьбу разом з о. Івановим до кін. 1921, а після загибелі Іванова деякий час діяв самостійно. Провал підпільної мережі, яка постачала п.з. бійцями і продовольством, безперервні переслідування кавалерійськими підрозділами Червоної армії, втрата більшості досвідчених повстанців і наявність чекістської агентури в загоні змусили Л. відійти від активної боротьби і перейти на нелегальний стан. Заарештували о.Л. у 1930 у Харкові. Подальша доля невідома.

Дж.: ЦДАГОУ, Ф. 1, Оп. 20, С. 616, А. 200, 258; ДАДО, Ф. Р3225, Оп. 1, С. 16, А. 127.

Літ.: Кость Блакитний, отаман Степової дивізії. Збірник документів і спогадів. К., 1997.

Ляльковий театр – особливий вид театральної вистави, у якій беруть участь ляльки, що приводяться в рух акторами, зазвичай схованими від глядачів.

Л. вистави на Криворіжжі практикувалися заїжджими і бродячими акторами під час ярмарків, що відбувалися 4 рази на рік.

У берез 1932 орг-но місц. самодіяльним т. під кер-вом Волгіної. Голод, що незабаром розпочався, припинив його існування.

1-й міський стаціонарний Л.т. орг-но у серп, 1934, коли Дніпропетровський обл. здоров відділ преміював Криворізький охм дит комплектом Л.т. Т. обслуговував дітей дошкільного віку. 1-й керівник – Потьомкіна – інструктор Московського центрального будинку худ. виховання дитини. Вона підготувала акторів-педагогів т. Відкриття відбулося 22 верес. виставами «Піонер Павлуша» і «Петрушка-грязнушка», які дано в будинку для немовлят. Потім т. обслуговував дитячі ясла на рудн. і у колгоспах. Проіснував недовго через матеріальні труднощі.

Літ.: «Червоний Гірник», 1934, 23 верес.; Мельник О.О. *Криворізька міськрада в 1920–1941*. Кривий Ріг, 2005, с. 346.